

Adrian Nicolae PETCU¹⁴⁰

Cazul Petre Constantinescu-Iași, între ignoranța instituțională și manipularea politică

Case Petre Constantinescu-Iasi, between institutional ignorance and political manipulation

At the time of his arrest on November 27, 1934, Petre Constantinescu-Iași was a professor of Christian Art at the Faculty of Theology in Chișinău. His arrest stemmed from illegal communist activity, particularly in international settings, where he received orders from the Comintern. The arrest occurred amid the resumption of diplomatic contacts between Romania and the Soviet Union. More troubling was that a professor at a Faculty of Theology was fighting for an atheistic and destructive ideology against the Church, while in Russia the Bolshevik persecution was wreaking havoc among Christians. Although, since his appointment in 1927 as a professor at the Faculty of Theology in Chișinău, his socialist past was known, Constantinescu-Iași had been accepted by the relevant ministry. After his brief arrest and preparation for trial, for more than a year Constantinescu-Iași carried out an intense, overt "anti-fascist activity," often supported by colleagues in ideological struggle from other countries, such as France, England, or Czechoslovakia. At the same time, his case was unique. For the first time, a university professor was put on trial for communist activity in Romania, in an extremely volatile political context due to the political changes in France and Spain. Also, through his ideological affiliation and his status as a professor in theological education, Constantinescu-Iași posed a threat to the Church and, in general, to Romanian society.

Etichete: Petre Constantinescu-Iași, Facultatea de Teologie, Biserica Ortodoxă Română, comunism.

Keywords: Petre Constantinescu-Iași, Faculty of Theology, Romanian Orthodox Church, communism.

În ziua de 30 august 1933, pe pagina a doua a ziarului „Universul” se titra următorul titlu: „Un profesor universitar în slujba Sovietelor. Declarațiile comunistului Petre Constantinescu-Iași făcute la congresul comunist de la Paris. De la trimisul nostru din Basarabia”. Era vorba de nimeni altul decât profesorul de Artă creștină de la Facultatea de Teologie din Chișinău, Petre Constantinescu-Iași.

¹⁴⁰ Membru al Colegiului C.N.S.A.S.; e-mail: anportodoxia@gmail.com

Inevitabil, cazul a generat un scandal fără precedent pentru Biserica Ortodoxă Română, acuzată că tolerează un ateu într-o facultate de teologie. Însă, cazul era mult mai complex, atât în privința responsabililor, cât și al contextului politic pe care România îl avea la începutul anilor '30.

Istoriografia problemei

Motivul care ne-a determinat să cercetăm acest caz a pornit de la întrebarea: Care a fost poziția Bisericii Ortodoxe Române față de comunism înainte de 23 august 1944? Alături de numeroasele aspecte care ajută la creionarea unui răspuns obiectiv și documentat, în cercetările noastre am întâlnit cazul Petre Constantinescu-Iași, care a devenit tot mai interesant pe măsură ce îl investigam în arhive, dar și pentru faptul că a constituit un caz deosebit pentru mediul religios din România interbelică.

Pentru elucidarea acestui caz am apelat la dosarele întocmite de fosta Siguranță, mai apoi constituite într-un fond al „luptătorilor antifasciști” la fostul Institut al Partidului Comunist Român din București, astăzi păstrat la Arhivele Naționale Istorice Centrale. Acest dosar am avut prilejul să-l cercetăm, în forma completă, în anul 2012, alături de altele, ai căror titulari au avut contact sau au fost însărcinați de către Partidul comunist ajuns la putere să se ocupe de „politica de culte”.

Despre Petre Constantinescu-Iași s-a mai scris în perioada comunistă, lapidar, după 1964, când Nicolae Ceaușescu își dorea o istorie a partidului fără amprenta stalinistă a anilor '50. De fapt, este vorba despre încercările memorialistice ale lui Constantinescu-Iași și de o parte din articolele publicate de el în perioada interbelică, pe subiecte precum începuturile mișcării muncitorești sau implicarea în actul de la 23 august 1944¹⁴¹. Adeseori este prezentat în literatura postbelică doar ca profesor de Istoria Artei bizantine la Universitatea din Iași, neprecizându-se că ocupase o catedră la Facultatea de Teologie din Chișinău, după cum fusese ilustrat în publicațiile de stângă din perioada interbelică.

¹⁴¹ În acest sens, a se vedea materialele publicate de P. Constantinescu-Iași: *Activitatea Comitetului național antifascist din România (1933-1934)*, în „Studii”, nr. 2/1950, extras, 20p.; *Retrăiesc cu emoție amintirile acelor ani*, în „Magazin istoric”, an V, nr. 4 (49), aprilie 1971, pp. 7-12, 23; „*E mai lesne să citești istoria, decât să participi la împlinirea ei*”, în *Ibidem*, an VI, nr. 11 (68), noiembrie 1972, pp. 64-67; *Pagini de luptă din trecut (1914-1936)*, Editura Politică, București, 1972; *De la eliberare la socialism (1944-1955)*, Editura Politică, București, 1973; *Întâlnirile mele din vara anului 1944*, în „Magazin istoric”, an VIII, nr. 8 (89), august 1974, pp. 76-77.

În perioada postdecembristă înregistrăm două abordări științifice, care ne introduc în temă și în atmosfera epocii. În primul rând, este vorba de studiul profesorului Adrian Cioroianu, *Un stalinist de catifea: profesorul Petre Constantinescu-Iași - militant pro-comunist, abonat la trenurile europene, inculpat într-un proces politic, propagandist al guvernului Petru Groza și pensionar al lui Nicolae Ceaușescu*¹⁴². Al doilea material este o privire asupra procesului intentat ilegalistului comunist în paginile ziarului „Dimineața”, cu titlul *Petre Constantinescu-Iași, judged as a messenger of the third international*¹⁴³.

Repere biografice

Petre Constantinescu-Iași era originar din Iași, dintr-o familie modestă de învățători. Și-a făcut studiile la Liceul „Costache Negri” (1899-1903) și la Facultatea de Litere și Filosofie de la Universitatea din Iași (1911-1914). A obținut licența în Istorie, sub îndrumarea profesorului Orest Tafrali. Ulterior, a ajuns profesor de Istorie la: Liceul Internat și Național din Iași (1914-1915, ca suplinitor și, din 1920, ca titular), Liceul de băieți din Huși (1918-1919, ca suplinitor) și la Liceul „Codreanu” din Bârlad (1919 și 1920-noiembrie 1926, ca titular).

În anul 1925 obține doctoratul în Istoria Artelor și Arheologie, cu calificativul *magna cum laude*, cu o teză pe tema nartexului bisericesc în arta balcanică, în fața unei comisii din care făceau parte profesorii: Ioan Petrovici, Orest Tafrali, Ilie Bărbulescu, Ilie Minea și Gheorghe I. Brătianu. Ulterior, în perioada noiembrie 1926-decembrie 1927 a fost suplinitor, iar între iunie 1928-ianuarie 1935, profesor titular la Facultatea de Teologie din Chișinău¹⁴⁴.

Activitatea de ilegalist

În articolul apărut în ziarul „Universul”, scris probabil cu informații furnizate de către serviciile secrete, profesorul de la Chișinău

¹⁴² În volumul *Comuniștii înainte de comunism: procese și condamnări ale ilegalistilor din România*, Adrian Cioroianu editor, Editura Universității din București, București, 2014, pp. 125-168.

¹⁴³ Iulian Boldea coord., „Studies on Literature, Discourse and Multicultural Dialogue. Section: History and Cultural Mentalities”, Arhipelag XXI Press, 2014, pp. 148-160.

¹⁴⁴ A.N.I.C., fond Colecția 53, dosar 156, vol. 1, f. 98v.

era denunțat că participase la un congres antifascist, ținut în zilele de 4-6 iunie 1933, la Paris, ca „delegat român din partea Basarabiei”. Știrea provenea dintr-o publicație comunistă de limbă rusă (*Crasnaia Basarabia-„Basarabia Roșie”*), ce apărea la Moscova. Tot din această revistă se preluau afirmațiile făcute de profesorul român la manifestare. Acesta ar fi spus că „fasciștii români”, la cererea naziștilor lui Alfred Rozenberg, ar fi pus la cale constituirea unui stat ucrainean, ca parte a teritoriului sovietic, și că pregătirile se fac în Basarabia, acum „ocupată de baionetele românești”. Pentru contracararea acestei acțiuni în România, potrivit lui Constantinescu-Iași, s-au organizat comitete antifasciste, din care unul condus de el însuși.

În consecință, autorul articolului cerea ministrului Instrucțiunii Publice să ia măsuri contra profesorului universitar care prin acțiunile sale politice comuniste atentează la integritatea teritorială a României și se afișează ca „agent al sovietelor rusești”. Se cerea chiar excluderea sa din învățământ, mai ales că Parchetul din Chișinău, „sesizat de organele în drept”, declanșase cercetările cuvenite¹⁴⁵.

Subiectul a revenit în alte trei articole din ziarul „Universul”, din zilele de 31 august, 1 septembrie, respectiv 2 septembrie 1933 (ex. *Un profesor universitar în serviciul Sovietelor*), în care, practic, se repetau aceleași informații, cerându-se, totodată, ca Poliția să ofere spre cercetare Parchetului cazierul de la Bârlad al lui Constantinescu-Iași, iar Ministerul să ia măsuri.

După aceste articole, cazul părea să nu mai devină un subiect de presă și de scandal pentru spațiul universitar românesc, chiar dacă, la sfârșitul fiecărui articol, autorul cerea imperios ca ministrul Instrucțiunii să ia măsuri împotriva lui Constantinescu-Iași¹⁴⁶.

Totuși, articolele trebuie citite într-o cheie legată de contextul politic al României acelei vremi. Situația politică din țară era extrem de încordată, cauzată îndeosebi de luptele politice dintre guvernul liberal și opoziția tot mai vehementă, de greva ceferiștilor de la Atelierele Grivița-București și de afacerea Skoda, urmate de procese politice de amploare. De asemenea, intensificarea mișcării comuniste, chiar și în contextul

¹⁴⁵ „Universul”, anul al 50-lea, nr. 236, din 30 august 1933.

¹⁴⁶ A se vedea *Ibidem*, nr. 237, din 31 august 1933, nr. 238 din 1 septembrie 1933 și nr. 239 din 2 septembrie 1933.

tratativelor diplomatice care se duceau între România și Uniunea Sovietică, devenise un pericol la adresa statului român.

În spațiul bisericesc prea puțin s-a reacționat față de această știre. Problemele curente ale Bisericii, multe dintre acestea stringente, nu mai lăsau loc unui subiect precum cel al profesorului comunist de la Teologie-Chișinău. Totuși, două luni mai târziu, ziarul bisericesc de la Sibiu „Telegraful român” prezenta știrea la rubrica informații mărunte astfel: „E de necrezut! La facultatea teologică din Chișinău funcționează și profesorul Constantinescu-Iași, care prin faptele și ideile sale se dovedește a fi dușman al intereselor noastre naționale și un element periculos în învățământul universitar. Împărtășind doctrina comunistă, profesorul Constantinescu-Iași participă la întrunirile sovietice, unde spune pe față că Basarabia e ocupată provizoriu de români și că ea trebuie să facă parte din actuala Rusie comunistă. Guvernul nostru n-are nimic de zis în cazul grav de la Chișinău?”¹⁴⁷.

Probabil că articolele din „Universul” vor fi fost plasate de către serviciile secrete din România, care urmăreau cazul profesorului de la Chișinău. De fapt, Petre Constantinescu-Iași era un „client” al Siguranței încă de prin 1919, când se remarcase ca agitator „socialist-comunist”, mai ales în cercurile sindicale de la Huși, Iași, apoi de la Bârlad (din 1920). Aici își face debutul în opera ideologică, scriind numeroase articole în publicații socialiste și broșuri privind necesitatea unor reforme instituționale în viziune comunistă (despre învățământul secundar sau Constituție) sau despre ideologia comunistă (ex. *Principiile comuniste*, în colaborare cu Mihai Ralea).

După o scurtă detenție cauzată de acțiunile sale politice de sorginte bolșevică, Constantinescu-Iași revine la catedră și participă constant la adunări politice sub sceptru comunist. Este suspectat că ar propaga ideile comuniste în rândul elevilor, motiv pentru care Siguranța cere conducerii liceului la care profesa și Ministerului Instrucțiunii să ia măsuri (1923). Tot Siguranța face câteva descinderi la adresa lui, de unde îi confiscă literatura comunistă și corespondența primită de la confracții săi ideologici de la Viena și Paris (1924)¹⁴⁸.

¹⁴⁷ „Telegraful Român”, anul LXXXI, nr. 69, 21 octombrie 1933.

¹⁴⁸ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 1, ff. 6-7; *Ibidem*, vol. 6/8, ff. 27, 52,

Cu toate avertizările primite din partea Ministerului și Siguranței, Constantinescu-Iași își continuă activitatea de agitație comunistă atât în rândul muncitorilor, cât și al elevilor¹⁴⁹.

Un alt moment important din traiectul biografic al lui Constantinescu-Iași este legat de numirea sa la Facultatea de Teologie de la Chișinău, care aparținea Universității din Iași. Facultatea abia fusese înființată de către guvernul averescan, al cărui titular la Instrucție era profesorul Ion Petrovici¹⁵⁰. Acesta din urmă fusese în comisia de doctorat a lui Constantinescu-Iași și era ctitorul Facultății de Teologie de la Chișinău.

La momentul respectiv, conducerea Bisericii Ortodoxe Române s-a opus numirii lui Constantinescu-Iași doar la nivel declarativ, deoarece nu se putea implica în mod direct, în virtutea așa-zisei autonomii universitare¹⁵¹. Tocmai din acest motiv, într-o adresă din 17 august 1936 a Cancelariei Sfântului Sinod către Ministerul Instrucțiunii, se arăta că, din cauza acestor restricții, Biserica nu are „controlul și educația tinerilor viitori preoți. Ba nici la numirea profesorilor, care pregătesc elementele cu care Biserica activează între credincioși - preoții, cuvântul Bisericii nu este luat [în seamă, n.n.]; iar când ea își spune cuvântul, cum a fost cazul profesorului Constantinescu-Iași, când noi ne-am opus la numirea lui, nu este ascultat și atunci se întâmplă cele știute de toată lumea: un profesor comunist la o facultate de teologie”¹⁵².

¹⁴⁹ *Ibidem*, f. 61.

¹⁵⁰ Constantin N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, ediție îngrijită de Silvia Corlățeanu-Granciuc și George Enache, Cartdidact, Chișinău, 2018, pp. 484-505 și Constantin Ciobanu, *Rolul Facultății de Teologie din Chișinău în redresarea vieții spirituale și a educației teologice în Basarabia*, în „Buletinul științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală al Moldovei”, vol. 7 (20), Chișinău, pp. 131-168

(https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Rolul%20facultatii%20de%20teologie%20din%20Chisinau.pdf, consultat la 27.07.2022).

¹⁵¹ Este vorba de Decretul-Lege nr. 2615 din 15 iulie 1931, care stipula: „Învățământul superior este absolut autonom” și singurul organ de control exercitat asupra corpului profesoral este „rectorul, ajutat de senatul universitar” (art. 2) („Monitorul oficial”, partea I, nr. 163, 17 iulie 1931, pp. 6106-6107).

¹⁵² A.N.M.B., fond Sfântul Sinod, dosar 5/1936, ff. 5-6.

Facultatea a fost înființată prin decizia ministrului I. Petrovici din 7 septembrie 1926¹⁵³. În toamna aceluiași an s-a purces la numirea unor suplینitori la catedrele abia înființate, mai ales că urma să se deschidă primul an universitar, începând cu 8 noiembrie 1926. În amintirile sale, I. Petrovici afirmă că atunci ar fi chemat în corpul profesoral „numeroase valori nefolosite în învățământ”, printre care și pe Constantinescu-Iași¹⁵⁴.

În anul următor, sub aceeași guvernare averescană, unde titular la Instrucțiune Publică era același Ion Petrovici, s-a purces la legiferarea prin decret-regal al acestei școli. Potrivit Decretului-Regal nr. 1137 din 21 aprilie 1927, art. 1, lit. h, Facultatea avea 16 catedre, între care și pe cea de „Arheologie creștină și Istoria artei bisericești”¹⁵⁵, la care în toamnă, prin decizie ministerială, ca suplینitor, fusese numit Constantinescu-Iași.

În aceeași lege se prevedea modalitatea numirii profesorilor la facultate (art. 2). Pentru disciplinele ne-teologice, între care și cea de Istoria Artei, se înființa o comisie formată din cinci profesori de la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași și câte unul de la cele două facultăți de Teologie mai vechi, de la București și Cernăuți, care înaintau o recomandare la Senatul universității, care la rândul său recomandau ministrului de resort, în scopul numirii. Din partea facultăților de Teologie au fost profesorii Ion Popescu-Mălăești și Vasile Gheorghiu. Mai trebuie spus că, pentru disciplinele teologice, în comisie mai figurau reprezentanți ai Sfântului Sinod (arhieriei Vartolomeu Stănescu al Râmnicului și Gurie Grosu al Basarabiei).

Contra-candidații lui Constantinescu-Iași au fost: preotul Simion Gheorghe, doctor în Teologie și secretar al Facultății de Teologie din București, dr. Alexandru Busuioceanu, cu studii la Roma, și profesorul Ion D. Ștefănescu, cu doctoratul la Sorbona¹⁵⁶. În memoriile sale, Constantin N. Tomescu spune că profesorul Constantinescu-Iași a fost propus în comisia specială, formată din Iorgu Iordan, Paul Bujor și Octav Maier, adică, spune memorialistul, „coreligionarii săi ideologici”. În Senatul

¹⁵³ Ionel Moldovan, *Noi considerații privind înființarea Facultății de Teologie de la Chișinău (1926)*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași. Istorie”, nr. 67/2021, p. 448.

¹⁵⁴ Ion Petrovici, *Prin meandrele trecutului. Evocări inedite. Pagini memorialistice*, Editura Cartea Românească, București, 1979, pp. 243-244. Să nu eludăm faptul că memoriile lui I. Petrovici au apărut în perioada comunistă.

¹⁵⁵ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 28 aprilie 1927, pp. 5674-5675.

¹⁵⁶ C. N. Tomescu, *Jurnal...*, pp. 484-485.

universitar, președintele Ion Simionescu s-a opus, susținând că la Facultatea de Teologie de la Chișinău trebuie să fie „un profesor și bun român, dar mai ales credincios în Dumnezeu, să fie creștin ortodox”. Însă, la următoarea ședință a senatului, susținătorii lui Constantinescu-Iași „au recurs la un truc”, spune C. N. Tomescu, adică, acesta a fost pus să dea, în patru exemplare, „o declarație de abjurare a socialismului, că se obligă să fie în viitor un adevărat fiu al Bisericii creștine ortodoxe, un bun român [și] că nu se va mai ocupa de socialism”¹⁵⁷.

Astfel, Constantinescu-Iași a fost numit profesor universitar, primind o locuință în incinta acestei instituții de învățământ și devenind beneficiarul primei burse de studii în Franța, pe parcursul verii anului 1927, acordată de Ministerul Instrucțiunii.

Mai trebuie spus că, la momentul încadrării în facultate, Siguranța a sesizat Ministerul Instrucțiunii pentru trecutul lui comunist. La 4 noiembrie 1926, Siguranța informa Ministerul Instrucțiunii că prof. Constantinescu-Iași este „adept și devotat al organizației comuniste bârlădene”, care „a desfășurat o asiduă propagandă în folosul comunismului și a Internaționalei a III-a”, fiind prezentat ca „un fanatic propagandist antireligios”¹⁵⁸.

Cu toate acestea, Constantinescu-Iași a fost numit profesor la Catedra de Artă creștină de la Facultatea de Teologie de la Chișinău¹⁵⁹. Practic, informarea Siguranței fusese deliberat ignorată de către conducerea ministerului. Altfel spus, afinitățile de ordin personal, conjugate cu intervențiile celor care îl simpatizau pe dimensiune ideologică au primat în fața pericolului la adresa siguranței statului, care probabil că nu era atât de bine conștientizat la nivelul decizional din minister.

Începând cu august 1932, în postura de profesor universitar, Constantinescu-Iași întreprinde călătoriile în mari orașe europene (Berlin, Haga, Amsterdam, Paris, Madrid, Bordeaux, Nisa, Belgrad etc.), pentru a lua contact cu reprezentanții unor partide și organizații comuniste

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 574. Cele patru exemplare ale declarației au ajuns: una la dosar, a doua la universitate, a treia la minister și ultima la arhiepiscopul Gurie (*Ibidem*). C. N. Tomescu prezintă cazul Constantinescu-Iași din relatările mitropolitului Gurie Grosu și ale profesorului Ion Mihălcescu. Cei trei din comisia specială universitară colaborau cu redacția publicației „Viața românească” de la Iași, cunoscută pentru vederile de stânga.

¹⁵⁸ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 1, f. 78.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

stipendiate de Internaționala comunistă și pentru a participa la diferite congrese zise antifasciste. Se întâlnește cu intelectuali celebri, cu vederi de stânga, unii chiar militanți antifasciști (ex. Romain Rolland sau Henri Barbusse). La întoarcerea în țară ține conferințe despre cele văzute și auzite în călătoriile sale cu reprezentanți ai organizațiilor comuniste din România. Unele conferințe sunt interzise de Siguranță, precum cea care urma să aibă loc la Iași, la 18 octombrie 1932, unde trebuia să discute despre hotărârile Congresului al V-lea al Partidului Comunist Român, ținut în U.R.S.S. (decembrie 1931, privind organizarea luptei antifasciste¹⁶⁰).

Față de activitatea depusă de profesorul Constantinescu-Iași, în august 1932 Siguranța informa din nou Ministerul Instrucțiunii: „În ultimul timp, părăndu-se că dl. profesor Constantinescu este un simplu doctrinar comunist care nu acționează pentru înfăptuirea programului comunist, prin acte materiale contra siguranței statului, acest departament a lăsat liber broșurile și publicațiile comuniste ce soseau din străinătate pe adresa sa, cu condițiunea ca acesta să le întrebuițeze numai pentru uzul său personal, așa cum a declarat când a solicitat această autorizație.

S-a constatat, însă, că susnumitul ne-a îndus în eroare, întrucât broșurile și publicațiile ce-i sosesc din străinătate sunt în câte 3-6 exemplare, servindu-i ca material de propagandă comunistă” și că participă la congresul antifascist de la Amsterdam¹⁶¹.

În răspuns, subsecretarul de stat de la Instrucție, Petre Andrei, solicita informații concrete asupra modului în care se împart aceste materiale de propagandă, precum și asupra discursului pe care Constantinescu-Iași îl ținuse în capitala olandeză¹⁶².

Ca răspuns, Direcția generală a Poliției trimitea „o dare de seamă asupra legăturii care există între activitatea «Comitetelor de acțiune anti-războinică», printre conducătorii cărora este și dl. profesor Petre Constantinescu-Iași și activitatea «Partidului Comunist din România»”¹⁶³.

Cu toate acțiunile Siguranței (percheziția din februarie 1933, interzicerea unor conferințe și confiscarea de literatură din Occident),

¹⁶⁰ *Ibidem*, ff. 110-117. Detalii a se vedea la A. Cioroianu, *op. cit.*, pp. 138-144. În studiul de față trasăm doar câteva coordonate ale activității de ilegalist comunist dusă de Constantinescu-Iași, pentru a creiona postura sa de profesor comunist la Teologie-Chișinău.

¹⁶¹ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 1, f. 88.

¹⁶² *Ibidem*, f. 90.

¹⁶³ *Ibidem*, ff. 137-151, 338.

Constantinescu-Iași activează în continuare. Ține conferințe în cercurile comuniste de la Paris și Madrid. În urma congresului din capitala franceză, afirmațiile îi vor fi preluate de către publicația „Basarabia roșie” de la Moscova, dar mai apoi avea să apară în ziarul „Universul”¹⁶⁴.

Deși dezvăluirile din ziarul „Universul” erau scandaloase pentru învățământul universitar și mai ales pentru facultatea în care profesa, se pare că ministerul nu a luat nicio măsură. Probabil din acest motiv, în octombrie 1933, lui Constantinescu-Iași i se înscenează o întâlnire cu o prostituată într-un parc din Chișinău, motiv pentru care împotriva acestuia se deschide o anchetă, față de care este sesizată și conducerea facultății¹⁶⁵.

În urma unei ședințe a Consiliului profesoral, conducerea facultății dădea următorul comunicat: „Consiliul profesoral al Facultății de Teologie din Chișinău întrunit astăzi, 27 octombrie 1933, sub președinția dlui. Nicolae Popescu-Prahova, ocupându-se de zvonurile privitoare la activitatea politică-socială a profesorului P. Constantinescu-Iași - ocazional absent din Consiliu - cât și la învinuirile de imoralitate ce i s-au adus, a început să adune informațiile și datele necesare capabile să lumineze această chestiune, după care va lua toate măsurile dictate de rezultatul cercetărilor”¹⁶⁶.

La 19 octombrie 1933, ministerul trimitea o adresă la Direcția Generală a Poliției, prin care se sesiza în urma articolelor apărute în ziarul „Universul”, motiv pentru care solicita, „în mod confidențial, toate informațiunile asupra activității politice” întreprinse de Constantinescu-Iași¹⁶⁷.

Totodată, presa comunistă din Franța, precum „L’Humanité” (6 noiembrie 1933), sau cea de limba rusă din țară („Vreamea”, din Chișinău, 20 noiembrie 1933) au publicat materiale în apărarea profesorului, în care se susținea netemeinicia acuzațiilor aduse, că este supus unei persecuții politice din partea autorităților române și, în consecință, „activitatea prof. Constantinescu-Iași nu reprezintă obiectul de discuții din partea facultății”,

¹⁶⁴ *Ibidem*, ff. 6-14.

¹⁶⁵ *Ibidem*, ff. 343-345. Sub titlul: *Și agent comunist și imoral. O nouă ispravă a prof. univ. Constantinescu-Iași*, în ziarul „Universul”, nr. 290, din 23 octombrie 1933, acesta era acuzat că fusese „surprins în flagrant delict de imoralitate și atentat la pudoarea publică în grădina de lângă Banca orașului” (*Ibidem*).

¹⁶⁶ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 1, ff. 14-15; *Ibidem*, vol. 2, f. 8.

¹⁶⁷ *Ibidem*, vol. 1, f. 337.

mai ales că „decanatul nu a primit nicio adresă oficială din partea autorităților din care ar rezulta că este vinovat de ceva”¹⁶⁸.

Totodată, intelectualii francezi manifestă pentru susținerea lui Constantinescu-Iași. Practic, aceeași garnitură de intelectuali „democrați” (ex. Romaine Rolland sau Henry Barbusse), care protestaseră și față de procesul intentat răsculaților de la Tatarbunăr (1925), se revoltă împotriva „nedreptății” care i se făcea profesorului universitar de la Teologie-Chișinău.

În schimb, presa de dreapta din România l-a atacat în termeni din cei mai vehemenți. De pildă, Dragoș Protopopescu, de la „Calendarul”, îl considera pe Constantinescu-Iași „otreapa de om care a decorat cu infamia lui congresul Internaționalei a III-a” și „trădător”, motive pentru care se spera să nu se mai întoarcă în țară, eventual „să fie absorbit de haznaua rusă”¹⁶⁹.

Cu toate acestea, Constantinescu-Iași continuă să activeze, atât în țară, cât și în străinătate, pe linia luptei antifasciste. În anul următor merge la Istanbul. La 2 aprilie 1934, Congresul Uniunii Studenților Români de la Paris alege ca președinți de onoare pe Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan și Constantin I. Parhon. În țară, împreună cu Iorgu Iordan, înființează un comitet antifascist la Iași și un ziar, „Ecou”. Aflând că se deschide granița cu Uniunea Sovietică (pe la Tighina), în urma tratatului bilateral încheiat ca rezultat al eforturilor diplomatice depuse de către Nicolae Titulescu, în august 1934, împreună cu un grup de intelectuali, Constantinescu-Iași înființează la București Asociația „Amicii U.R.S.S.”. La 22 octombrie, același an, asociația este recunoscută prin autentificarea făcută la Tribunalul Ilfov. Aceasta după ce, în 15 octombrie, apăruse primul ziar al asociației, cu același nume, în care, printre altele, se publica apelul pentru formarea unei delegații române care să participe la festivitățile de la Moscova din ziua de 7 noiembrie 1934¹⁷⁰.

¹⁶⁸ *Ibidem*, vol. 2, ff. 3-4, 9, 13-14

¹⁶⁹ „Calendarul”, nr. 463, 3 septembrie 1933.

¹⁷⁰ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 2, ff. 85, 142. Asociația s-a constituit în locuința arhitectului Octav Doicescu din București, în actul fondator motivându-se pentru „cultivarea între locuitorii României și U.R.S.S.-ului a legăturilor de prietenie, bună vecinătate și reciprocă cunoaștere prin stabilirea de relații științifice, economice, literare, artistice, școlare, turistice, sportive etc.”. În schimb, în manifestul difuzat ulterior se spunea că asociația s-a constituit „în fața amenințărilor imperialiștilor pentru începerea unui nou război”. La asociație au aderat intelectuali, precum: Haig Acterian, C. I. Parhon, Gala Galaction, Ion Hudiță, Zaharia Stancu, Mac Constantinescu, Alexandru Sahia sau

Pentru a preveni această acțiune, Siguranța dispune retragerea pașapoartelor persoanelor înscrise în delegație¹⁷¹. În replică, Constantinescu-Iași trimite un memoriu ministrului de Interne, în care cere să i se permită libertatea de acțiune politică și autorizarea ziarului care fusese oprit de la apariție, în fața amenințărilor pe care le primește mai ales din partea grupărilor politice de extrema dreaptă, precum L.A.N.C., prin aplicarea cenzurii și a măsurilor specifice stării de asediu¹⁷².

Arestarea și procesul

În noaptea de 24 spre 25 noiembrie 1934, Consiliul de Război al Corpului de Armată II București publica o ordonanță prin care erau dizolvate 32 de organizații comuniste, între care și „Amicii U.R.S.S.”¹⁷³.

În noaptea următoare, Siguranța descinde la locuința lui Constantinescu-Iași din curtea facultății, unde face o percheziție și îi confiscă o serie de „materiale compromițătoare”. Cu toate protestele profesorului și în prezența decanului, Siguranța a continuat percheziția.

Ulterior, pe 27 noiembrie, Siguranța mai face o percheziție și trece la reținerea lui Constantinescu-Iași, pentru o perioadă de 30 de zile, în baza art. 11, al *Legii pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii publice* (din 12 mai 1933). În semn de protest, Constantinescu-Iași înaintează un memoriu Ministerului de Interne, prin care denunță abuzurile la care a fost supus și declară greva foamei¹⁷⁴.

Inevitabil, au urmat campania de susținere a acestuia în principalele ziare din Sărindar („Adevărul” și „Dimineața”) și altele de stânga, protestele femeilor antifasciste la Ministerul de Interne și al antifasciștilor de la Paris și Londra, care au cerut eliberarea.

Mihail Sadoveanu. La 16 septembrie 1934 s-a constituit o filială la Iași (Idem, fond 24 - Amicii U.R.S.S., r. 466, cc. 3-6, 21-29, 43-46, 49).

¹⁷¹ Idem, fond Colecția 95, dosar 7, vol. 2, ff. 170-171. Sediul internațional al asociației de prietenie cu U.R.S.S. se afla la Amsterdam, unde se decidea componența delegațiilor care urmau să participe la festivitățile organizate în fiecare an la Moscova, de 1 mai și 7 noiembrie. În anul 1934, pentru aniversarea Marii Revoluții din Octombrie, delegația română urma să participe în locul celei spaniole, cu zece membri, dintre care doi „nemuncitori” (Idem, fond 24 - Amicii U.R.S.S., r. 466, cc. 200-203).

¹⁷² *Ibidem*, cc. 70-73. În acest sens a se vedea, de pildă, articolul *Mișcare antifascistă sau comunism deghizat? De la «Blocul muncitoresc-tărănesc» la «Amicii URSS»*, de Sergiu Florescu, în „Țara noastră”, an XIII, nr. 729, 4 noiembrie 1934.

¹⁷³ *Țara noastră*, an XIII, nr. 746, 27 noiembrie 1934.

¹⁷⁴ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 2, ff. 174-174v.

Urmare a reținerii sale, la 13 decembrie 1934, Consiliul de Război de la Chișinău a sesizat Ministerul Instrucțiunii Publice, în vederea aplicării art. 11, alineatul ultim, adică suspendarea lui Constantinescu-Iași¹⁷⁵. În textul de lege se stipula faptul că salariații statului, inclusiv funcționarii publici și membrii clerului de orice categorie, „care se vor face culpabili de faptele de mai sus vor fi suspendați din funcțiune din momentul deschiderii acțiunii publice în contra lor, reținându-li-se și salariul din acel moment”¹⁷⁶. „Faptele de mai sus” de care putea fi învinuit Constantinescu-Iași se încadrau la literele: a („Faptul de a intra în legătură cu vreo persoană sau asociațiune din străinătate în scopul de a primi instrucțiuni sau ajutoare de orice fel pentru pregătirea revoluțiunii comuniste”), c („Faptul de a ajuta cu știință în orice mod o asociațiune din străinătate care ar avea de scop să lupte prin mijloacele de sub lit. b contra instituțiilor și ordinii de stat în România) și d („Faptul de a deveni cu știință membru al vreunui din asociațiunile prevăzute în alin. c, de mai sus”). Litera b se referea la schimbarea ordinii constituționale prin „mijloace teroriste”¹⁷⁷.

În consecință, Ministerul Instrucțiunii trebuia să ia o măsură împotriva lui Constantinescu-Iași, mai ales că Parchetul Militar din Chișinău considera că acesta „a complotat în contra ordinii actuale a statului și a participat la acte de îndemn la rebeliune”. Totodată, în virtutea autonomiei universitare, Senatul Universității din Iași a analizat cazul, pornind de la capetele de acuzare enunțate de Parchetul Militar din Chișinău, însă fără a solicita dosarul cauzei¹⁷⁸.

În urma consultării Consiliului de Avocați din Ministerul Instrucțiunii, s-a apreciat că profesorul inculpat a comis „un delict special”, prevăzut de „o lege specială”, așa cum era legea din 12 mai 1933, „care prevedea un regim deosebit de salarizare în timpul suspendării”¹⁷⁹. În consecință, Ministerul Instrucțiunii a luat următoarea decizie: „Prin decizia ministerială nr. 226.766 din 21 decembrie 1934, d. Petre Constantinescu-Iași, profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, pus

¹⁷⁵ *Ibidem*, vol. 6, f. 8. Se pare că ziarul *Universul* trebuia să creeze o atmosferă favorabilă suspendării lui Constantinescu-Iași, dacă în numărul din 12 decembrie relata despre acest caz.

¹⁷⁶ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 107, 12 mai 1933, p. 3362.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ „Universul”, nr. 340, 12 decembrie 1934.

¹⁷⁹ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 6, f. 6.

sub urmărire publică de către consiliul de război al Corpului III armată, se suspendă din funcțiune pe ziua de 1 ianuarie 1935, pe baza dispozițiilor prevăzute de art. 11, alin. ultim, din legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii publice, care dispune suspendarea oricărui funcționar public trimis în judecată pe baza acestei legi”¹⁸⁰.

Era pentru prima dată când această lege se aplica la nivel universitar¹⁸¹, astfel încât Constantinescu-Iași devenea primul profesor universitar arestat pentru convingeri politice considerate subversive în raport cu autoritățile statului.

Decanul Nicolae Popescu-Prahova, la „sugestia” consiliului profesoral, a cerut eliberarea lui Constantinescu-Iași, pe motiv „că studenții, fiind lipsiți de cursurile orale ale susnumitului din cauza deținerii lui sub stare de arest, rămân în urmă”¹⁸².

La 12 ianuarie 1935 profesorul a fost eliberat, dar rămânea suspendat de la catedră. La puțin timp, acesta a dat în judecată Ministerul Instrucțiunii în Contencios, motivând că suspendarea sa putea fi făcută numai de către rectorul Universității cu avizul conform al Senatului, în baza autonomiei universitare statuată de legislația în vigoare (*Legea pentru autonomia universitară*, din 15 iulie 1931¹⁸³). Concret, Constantinescu-Iași cerea anularea deciziei de suspendare și daune morale și materiale în cuantum de 50.000 lei¹⁸⁴.

Ulterior, Constantinescu-Iași face o completare la această cerere, prin care va contesta abuzul ministerului de a-i reține întregul salariu pe perioada suspendării, deși în decizia care a stat la baza acestei măsuri era prevăzută o reținere de doar 50%. Totodată, conform legii învățământului, la art. 75 se prevedea ca reținerea de 50% să se aplice în cazul în care profesorii din învățământul primar și secundar sunt suspendați, mai puțin în cazul universitarilor, cum nici în legea pentru apărarea ordinii de stat,

¹⁸⁰ *Ibidem*, vol. 2, ff. 177-178; „Monitorul oficial”, partea I, nr. 6, 7 ianuarie 1935, p. 106; „Universul” nr. 352, 24 decembrie 1934. În perioada interbelică, profesorii erau asimilați funcționarilor publici.

¹⁸¹ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 3, f. 74.

¹⁸² *Ibidem*, vol. 2, f. 235. Potrivit unei note a Inspectoratului Regional de Poliție al Basarabiei, se pare că decanul încercase să convingă câțiva profesori să meargă în audiență la comandantul militar, fără succes, fiind mandatat însă să înainteze un memoriu, care nu a fost primit de autoritatea militară (*Ibidem*, f. 342).

¹⁸³ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 163, 17 iulie 1931, p. 6106.

¹⁸⁴ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 6, f. 4.

art. 11, nu se prevedea acest lucru, așa cum motiva Ministerul Instrucțiunii¹⁸⁵.

Invocându-se faptul că măsura suspendării a fost luată de minister, deci prin încălcarea autonomiei universitare, și în timpul instrucției de la Parchetul Militar, prin Decizia de contencios administrativ nr. 27 din 5 iunie a Curții de Apel din Chișinău, Secția a II-a, Constantinescu-Iași era repus în drepturi și statul era obligat să plătească cheltuielile de judecată¹⁸⁶.

Totuși, Constantinescu-Iași rămânea cu urmărirea penală care se declanșase împotriva sa. De la început, acțiunea penală a fost văzută de către mulți oameni politici și intelectuali din România ca o acțiune abuzivă a guvernului, urmare a instituirii stării de asediu și impunerii cenzurii¹⁸⁷. Din acest motiv, au apărut și formele de protest inițiate atât de susținătorii ideologici ai lui Constantinescu-Iași, cât și de opozanții politici, care nu ocoleau niciun prilej pentru a critica actele guvernamentale.

Alături de intelectualii de stânga, în sprijinul lui Constantinescu-Iași s-au situat oameni politici și din alte partide, precum Ion Hudiță de la P.N.Ț., care a formulat chiar o interpelare în Parlament adresată ministrului Apărării Naționale. De altfel, câteva luni mai târziu, oficiosul P.N.Ț.-ului, „Dreptatea” (4 aprilie 1935), publica un protest față de tergiversarea acțiunii penale începută împotriva lui Constantinescu-Iași. Inclusiv ziaristul Sandu Tudor a publicat un articol prin care cerea eliberarea din închisoare a lui Constantinescu-Iași, pe motiv că acesta fusese arestat „nelegal” și că putea muri în închisoare deoarece face greva foamei¹⁸⁸. Într-un alt articol, S. Tudor vorbește despre o vizită a mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei în celula în care era deținut „fiorosul comunist”, probabil în încercarea de a-l convinge să renunțe la ideile politice. Ziaristul vedea acest gest ca pe „o frumoasă lecție în învățătură de cinste și curaj sufletec. Acest suflu de adevărat eroism, în mijlocul lașității convențiunilor sociale, împrespătează sufletele celor mulți. Suferința și îndârjirea s-au dovedit că nu sunt de ajuns pentru a produce miracolul necesar”¹⁸⁹.

¹⁸⁵ *Ibidem*, f. 5.

¹⁸⁶ *Ibidem*, ff. 21-25.

¹⁸⁷ Detalii a se vedea la Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul în România, 1930-1940*, București, Editura Enciclopedică, 2004, pp. 341-380.

¹⁸⁸ „Credința”, an III, nr. 330, 6 ianuarie 1935.

¹⁸⁹ *Ibidem*, nr. 337, 15 ianuarie 1935.

Tot S. Tudor publicase la 18 decembrie 1933 un protest semnat de membrii asociației „Amicii U.R.S.S.”, precum: Mihai Ralea, Petre Pandrea sau Șerban Cioculescu. De asemenea, la București și Chișinău au venit intelectuali antifasciști din Franța și Anglia pentru a susține cauza lui Constantinescu-Iași, după ce formaseră un comitet la nivel internațional în apărarea profesorului inculpat. Totodată, s-au răspândit manifeste și s-au publicat broșuri¹⁹⁰. Aceștia li s-au adăugat și alți membri ai P.N.Ț., precum Zaharia Boilă sau Valer Moldovan, în încercarea de a denunța abuzurile guvernării liberale, care profita de măsurile luate prin prelungirea stării de asediu și aplicarea unei cenzuri drastice în presă.

De cealaltă parte a spectrului politic se ducea o întreagă campanie în presă, precum cea declanșată de partidul condus de Octavian Goga sau de alte publicații, precum „Porunca vremii”, din 17 iunie 1935, care cerea cu vehemență rearestarea și condamnarea lui Constantinescu-Iași¹⁹¹.

Situația era fără precedent pentru societatea românească, după cum însuși Siguranța constata: „De relevant este faptul că asemenea proteste au apărut în ultimul timp nu numai în publicațiunile de stânga, dar chiar în marile cotidiene care nu au nimic comun cu politica comunistă”¹⁹². Totodată nu au lipsit nici știrile false lansate de unele ziare comuniste, conform cărora preoții din Chișinău ar fi intervenit pentru eliberarea lui Constantinescu-Iași¹⁹³.

În contrapartidă, dreapta se exprima prin ziarele sale, precum „Țara noastră”, a lui Octavian Goga, care îl considera pe Constantinescu-Iași „galvanizatorul forțelor oculte și vizibile care macină temeliiile ordinii și ideii de stat sub privegherea tolerantă a statului democratic”¹⁹⁴. Totodată, Sergiu Florescu, care publicase articole în ziarele de dreapta împotriva

¹⁹⁰ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 2, ff. 185, 186, 189, 196-197, 225, 243; *Ibidem*, vol. 3, f. 36; „Universul” nr. 340, 12 decembrie 1934. În vremea aceea, director al ziarului „Dreptatea” era M. Ralea. Broșura tipărită în sprijinul lui Constantinescu-Iași a fost scrisă de Alexandru Mihăileanu și trimisă în mai multe exemplare, inclusiv la Facultatea de Teologie din Chișinău, pe numele secretarului Teodor Gobjilă (*Ibidem*, vol. 3, f. 248). Acesta din urmă era cumnat al profesorului Constantinescu-Iași. După 1945, T. Gobjilă va lucra în Ministerul Cultelor.

¹⁹¹ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 3, ff. 91, 103, 251. Articolul din „Porunca vremii” a fost scris de studentul Sergiu Florescu, de la Chișinău, care publicase și în „Țara noastră”.

¹⁹² A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 2, f. 201.

¹⁹³ *Ibidem*, f. 216.

¹⁹⁴ *Ibidem*, f. 233.

profesorului inculpat, îi cheamă pe studenții de la Teologie-Chișinău să adere la organizația politică condusă de Corneliu Z. Codreanu¹⁹⁵, inițiativa care nu se va bucura de succes.

Însă, poate că unul dintre cei vehemenți teologi la adresa lui Constantinescu-Iași a fost reputatul profesor de Apologetică creștină de la Facultatea de Teologie din Chișinău, Ioan Gh. Savin. Deși era unul dintre colaboratorii de seamă ai ziarului bisericesc „Viitorul”, condus de prof. Dumitru Boroianu, Savin nu a scris nimic împotriva lui Constantinescu-Iași. De altfel, politica redacțională de la „Viitorul” nu permitea articole cu caracter polemic și politic. Însă, în calitate de membru marcant al Partidului Național-Creștin, provenit din fostul partid averescan, acum chiar șeful filialei județului Tutova, Savin va publica o serie de articole în ziarul „Țara Noastră”, cu puțin timp înaintea începerii procesului.

În articolul cu titlul *Un scandal care trebuie să înceteze. Cazul Constantinescu-Iași*, Savin îl prezenta pe acesta în postura de „comunist militant” și „ateu notoriu”, care, sub acoperirea de profesor universitar, a activat intens în mișcarea comunistă în afara țării, până la arestare, iar de când s-a anunțat procesul o face și în țară, „fățiș”, mai ales în alianță cu partidul țărănist condus de Iuliu Maniu, în cadrul așa-zisului „front democratic”. Afirmația nu era întâmplătoare, deoarece în această perioadă se puneau bazele frontului național democratic, de inspirație sovietică, după modelul fronturilor populare din Franța și Spania, iar în România cel mai vizat partid era PNȚ-ul, unde, după cum am văzut, avea membri procauzei lui Constantinescu-Iași. Din aceste motive, acțiunea politică era aspru criticată de către partidele de dreapta.

Tot Savin considera că profesorul inculpat reprezenta un caz unic, deoarece acțiunea lui politică nu cadra cu rosturile unei facultăți de teologie, din acest motiv regretând că îi era coleg. Chiar dacă unii dintre colegi au considerat că trebuie să trateze cazul cu prudență, în virtutea

¹⁹⁵ *Ibidem*, ff. 273-274. Acesta era și un răspuns față de organizarea studenților comuniști români din Franța într-o „uniune”, care îi alesese ca mentori pe Constantinescu-Iași, C. I. Parhon și I. Iordan, după cum am văzut, și care încerca să treacă la înființarea unor organizații similare și în România (*Ibidem*, f. 85). De altfel, acest S. Florescu scrisese împotriva lui Constantinescu-Iași, rostogolind informațiile lansate în „Universul” din 1933 (*Un profesor universitar în slujba U.R.S.S.*, în „Țara noastră”, nr. 746, 27 noiembrie 1934) se pare că obiectivul acestuia îl constituia implicarea studențimii din Chișinău (de la Teologie și Agronomie) în acțiuni politice („indignarea studențimii” față de „agitațiile teologului ateu”).

„absolutei libertăți de conștiință și opinii pentru profesorii universitari”, Savin era de părere că un astfel de profesor nu avea ce căuta într-o facultate de teologie („e cea mai absurdă împerechere de noțiuni, care se poate închipui”). Pentru această situație, Savin îi găsea vinovați de „dezorientare, dacă nu de dezinteresare” pe: ministrul Instrucțiunii, care i-a acceptat numirea și, cunoscându-i prezentul, „îi tot prelungește o suspendare, când ar trebui să-l trimită în judecata consiliului de corp”, Sfântul Sinod, care prin delegații săi s-au asociat la numire și acum „s-a dezinteresat complet de cazul teologului comunist”, și Facultatea de Teologie din Chișinău, adică decanul, „care nu a pășit la măsuri energice spre a lichida acest caz, unic în analele facultăților teologice din lume, care îi macină prestigiul și o pune într-o foarte penibilă poziție, și față de doctrina Bisericii, și față de opinia publică”¹⁹⁶.

În articolul *Scandalul Constantinescu-Iași și Facultatea Teologică din Chișinău*, Savin revine asupra acestui subiect, pornind de la atitudinea facultății față de cel în cauză. În așteptarea procesului, cea mai mare parte a opiniei publice era de părere că facultatea ar fi trebuit să adopte o poziție tranșantă încă de la apariția primelor suspiciuni, lucru care nu s-a întâmplat, iar acum, acestea confirmându-se, conducerea instituției continuă să aibă o poziție de „expectativă”. Prof. Savin susținea că facultatea a decis adoptarea acestei poziții până la soluționarea pe cale juridică a cazului. Altfel spus, profesorii trebuiau să fie neutri, la fel cum și inculpatul trebuia să fie. Savin afirma cu fermitate că nu era vorba de vreo „solidarizare” cu profesorul acuzat, ci de a-i oferi inculpatului șansa de a se apăra potrivit statutului său de cadru didactic universitar. Însă, de această atitudine reținută a colegilor a profitat apărarea, care a găsit un motiv de disculpare a clientului său. Mai mult, profesorul învinuit a început să participe fățiș la acțiunile politice procomuniste, de formare a „frontului popular democratic”, adică „o variantă pentru străinătate a internaționalei comuniste de la Moscova”. Altfel spus, „a rupt pactul, abuzând de generozitatea colegială ce i s-a acordat”. Savin susținea că această atitudine a lui Constantinescu-Iași se baza „pe anumite perspective politice din țară, sau, ceea ce e mai probabil, solicitat de anumite ordine venite de peste graniță”. În consecință, Savin era de părere că „noi, profesorii și facultatea, să ne socotim liberi de a acționa așa cum ne dictează imperativele noastre de credință creștină și cum ne obligă

¹⁹⁶ „Țara noastră”, an XV, nr. 1095, vineri, 28 februarie 1936.

interesele facultății”. Primul lucru care trebuia făcut, în opinia lui Savin, indiferent de rezultatul procesului, era ca facultatea să rupă toate legăturile cu „agitatorul comunist, care deși suspendat de la catedră se bucură încă de o serie de favoruri speciale din partea facultății”. Adică, cu tot scandalul produs, împotriva acestuia nu se luau măsuri disciplinare, așa cum se luaseră „contra studenților teologi, care au redactat un manifest contra profesorului ateu și comunist”¹⁹⁷.

Savin continuă seria articolelor cu: *Tot scandalul Constantinescu-Iași, ateu și comunist, profesor la o Facultate de Teologie*, unde face referire la numirea acestuia la Chișinău în virtutea relațiilor pe care le avea în conducerea Universității din Iași, deși delegații Sinodului în comisia de evaluare se exprimaseră cu veto, rezultând astfel o măsură nedreaptă pentru ceilalți candidați, mai bine pregătiți, I. D. Ștefănescu și Al. Busuioceanu. Astfel, „a fost numit, potrivit lui Savin, un comunist și un ateu, pentru care altarele sunt goale de Dumnezeu, Mântuitorul este un simplu mit, iar religia o simplă prejudecată, pe care domnia sa ține să o combată prin toată activitatea desfășurată dincolo de catedră”. Despre ateismul lui Constantinescu-Iași, Savin relatează un episod la care fusese martor și prof. Valeriu Iordăchescu. Întrebat despre activitatea sa antifascistă în dezacord cu statutul de profesor la Teologie, Constantinescu-Iași ar fi spus: „Chestiunile de credință nu-l interesează, ele fiind pentru domnia sa de ordin cu totul secundar; domnia sa înțelegând să lupte contra obscurantismului și pentru asigurarea libertăților cetățenești”. Cu această indiferență față de instituția în care profesa, Savin arăta că profesorul inculpat „a prezidat și a militat în organizații politice clandestine antireligioase și anticreștine, care au adunat sub zidurile locuinței sale, din curtea facultății și proprietate a acesteia, cetele de ovreiași comuniști veniți să-i facă manifestație de simpatie pentru amânarea procesului său din noiembrie, sub ochii indignați ai studenților și consternarea celorlalți locatari, profesori de seminar, preoți și oameni de serviciu ai facultății”. Din aceste motive, „de urgență”, Savin cerea „scoaterea lui din locuința facultății pe care o ocupă încă, și care a făcut loc de adunare și manifestare a bandelor evreo-comuniste din Chișinău”. De asemenea, mai cerea „oprirea salariului”, pe care îl primea în continuare. Toate acestea, susținea Savin, „sunt margini peste care nu se

¹⁹⁷ *Ibidem*, nr. 1098, 3 martie 1936.

poate trece. [...] Orice toleranță a lui la catedră însă este o anulare a facultății de teologie respective, în propria ei esență”¹⁹⁸.

Într-un alt articol, Savin vorbește despre necesitatea implicării Sinodului în acest scandal, deoarece conducerea facultății și a Universității au preferat să rămână în expectativă, în timp ce unii profesori, precum Petre Andrei, protestaseră împotriva suspendării aplicate de Minister. Savin considera că Sinodul trebuie să ceară măsuri ferme autorităților statului și să judece „ateismul lui Constantinescu-Iași care nu are ce căuta într-o facultate de teologie. Și, pentru că Sinodul nu a luat nicio măsură, este timpul să o facă, deoarece profesorul ateist a atentat la siguranța Bisericii. [...] Căci, spune Savin, dacă vom ajunge până acolo, încât profesorii de facultăți de teologie să-și etaleze public opiniile lor comuniste și atee, fără a se lua măsuri din partea Bisericii, soarta care ne așteaptă e cea a Bisericii ruse. Către o astfel de soartă ne împinge antifascismul și progresismul dlui. Constantinescu”. Din aceste motive, Savin cerea imperativ Sinodului ca la proxima sesiune, care urma să înceapă la 10 martie, în loc să judece neregulile materiale ale mitropolitului Gurie Grosu, să se aplece asupra „neregulilor morale și dogmatice ale prof. Constantinescu-Iași”. Adică, opinia profesorului inculpat „că Dumnezeu nu există” nu putea fi trecută fără sancțiuni¹⁹⁹.

Pentru opiniile sale, inevitabil, prof. Savin a intrat în vizorul ziarelor din Sărindar, precum „Adevărul”. Savin era acuzat că împreună cu alți „reacționari de dreapta” ar fi inițiat o înscenare împotriva „distinsului savant” Constantinescu-Iași, cu scopul de a-l elimina de la catedră și a aduce „un pretendent mediocru și reacționar”²⁰⁰.

În această perioadă, procesul avea să fie amânat în câteva rânduri, mai mult de un an. Totodată repunerea sa în drepturi ca profesor a fost amânată, pe motiv că la congresul mondial antifascist de la Paris ar fi spus că Basarabia trebuie să se alipească la Uniunea Sovietică. El a infirmat acest lucru, inclusiv în audiențele pe care le-a avut la ministrul Instrucțiunii, Dr. C. Angelescu, după cum susțineau și participanții la acest eveniment.

Începerea procesului intentat lui Constantinescu-Iași, alături de cel privind conducerea ilegalistă a P.C.R. și a celor din tipografiile

¹⁹⁸ *Ibidem*, nr. 1099, 4 martie 1936.

¹⁹⁹ *Ibidem*, nr. 1104, 10 martie 1936.

²⁰⁰ *Ibidem*, nr. 1103, 8 martie 1936.

clandestine, în frunte cu Ana Pauker, coincide cu escaladarea situației politice din Spania, prin începerea războiului civil și ajungerea la putere, în Franța, a „Frontului popular”. Probabil acestea vor fi fost mobilurile care au determinat autoritățile române să înceapă procesele care îi priveau pe ilegaliștii comuniști cei mai activi.

În cele din urmă, la 5 martie 1936, procesul intentat lui Constantinescu-Iași începea în sala Consiliului de Război al Corpului III Armată din Chișinău. De la început s-a dovedit a fi un examen destul de dificil pentru justiția română, în fața afluxului internațional de susținere a profesorului Constantinescu-Iași, a atacurilor din presă, a discuțiilor purtate în scopul definirii unor concepte sau practici ideologice, a ședințelor interminabile și a presiunilor exercitate din partea Casei Regale, prin comisarul regal membru în completul de judecată, care dorea să dețină controlul asupra deciziei judecătorești. De asemenea, avocații apărării au fost mulți (ex. Ion Gh. Maurer, Petre Pandrea, Petre Strihan, Grigore Iunian, Lucrețiu Pătrășcanu, Dem. Dobrescu, Ionel Teodoreanu, Petru Groza și alții), inclusiv din străinătate, iar martorii citați au fost numeroși.

Pentru păstrarea ordinii la proces, în sala de judecată au fost acceptate de Siguranță anumite persoane. Din rândul studenților de la Teologie-Chișinău, au fost acceptați 13, printre care: Haralambie Cojocaru și Gheorghe Arghiropol²⁰¹.

Procesul a durat aproape o lună, de altfel fiind judecat un lot de ilegaliști în frunte cu Constantinescu-Iași. Din acest motiv, în demersul de față ne vom opri doar asupra unor aspecte legate de implicarea intelectualilor din mediul teologic în acest proces. Pentru acuratețea analizei noastre vom reda depozițiile profesorilor de la Teologie-Chișinău, așa cum au fost consemnate și prinse la dosarul cauzei.

În ziua de 11 martie 1935, ca martor al apărării a fost audiat decanul N. Popescu-Prahova.

„Apărarea: Să ne spună dl. Decan dacă prof. Constantinescu-Iași a făcut printre studenții facultății de teologie propagandă politică de pe catedră, sau indirect.

Martorul: De această chestiune m-am ocupat în 1933, în urma unei adrese confidențiale a Ministerului de Instrucție, făcând o anchetă printre

²⁰¹ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 1, f. 66. Detalii asupra desfășurării procesului a se vedea la A. Cioroianu, *op. cit.*, pp. 151-158.

studenți și întrebând și pe profesori. În facultate, n-a făcut niciun fel de politică sau aluzie la vreo doctrină politică.

Apărarea: Dacă până la suspendarea de la catedră a păstrat aceeași atitudine?

Martorul: Da. În 1934, când era arestat profesorul Constantinescu-Iași, de comun acord cu profesorii colegi, am intervenit la Comandamentul Corpului de Armată să admită punerea în libertate a arestatului, iar instrucția să-și urmeze cursul.

La catedră a avut o atitudine strict profesională.

Apărarea: Profesorilor le este îngăduit să activeze în politică, afară de facultate?

Martorul: Nu există nicio piedică oficială.

Apărarea: Martorul știe că sunt tendințe puternice pentru atragerea studenților în partidele de extremă dreaptă?

Martorul: Studenții, în marea lor majoritate, înclină spre dreapta cu ideea națională și creștină, chiar dacă nu sunt înscriși în aceste partide politice.

Apărarea: Cunoaște martorul adresele făcute de senatul universitar în cazul prof. Constantinescu-Iași?

Martorul: S-a discutat în senatul universitar de la Iași și la facultatea noastră să se facă intervenție la minister, ca libertatea de gândire să nu fie stingherită.

Apărarea: Împotriva suspendării prof. Constantinescu-Iași, senatul universitar ce măsuri a luat?

Martorul: Chestiunea aceasta în senat a avut un aspect juridic. În regulamentul universitar, profesorii nu pot fi suspendați decât de rector. Legea Mironescu este laconică.

Apărarea: S-a mai solidarizat o parte dintre profesorii de la facultatea de litere din Iași, cu activitatea prof. Constantinescu-Iași?

Martorul: Da.

Comisarul regal: De exemplu, dl. [Iorgu, n.n.] Iordan.

Apărarea: La percheziția ce s-a făcut acuzatului a luat parte și decanul?

Martorul: Constantinescu-Iași, la ora 1 noaptea, când s-a făcut percheziția, mi-a cerut sprijinul să asist.

Am găsit pe maiorul Panteleimonescu în casa acuzatului. La venirea mea percheziția era făcută, scrisorile erau legate într-un pachet.

Președintele: Era necesară prezența dvs. la percheziție?

Martorul: Dacă legea scrie să se facă percheziția cu asistenți, atunci era necesară.

Comisarul regal: Poate să ne spună dl. Decan ce răspuns a dat Corpul de armată la cererea dsale., de a-l pune în libertate pe acuzat? Și dacă a primit scris acel răspuns?

Martorul: L-am primit scris, dar nu-mi amintesc sensul acestui răspuns.

Președintele: Ce fel de antet aveți pe frontispiciul facultății?

Martorul: Două firme, una pe strada Alexandru cel Bun și alta pe str. Universității, cu următorul antet „Facultatea de teologie”.

Președintele: Unde locuiește acuzatul Constantinescu-Iași?

Martorul: La facultate, în locuința pusă la dispoziție gratuit, profesorilor.

Președintele: Știați că acuzatul ținea ședințe în miez de noapte, în aceeași locuință unde s-a făcut percheziția, în calitate de președinte al Blocului democrat antifascist?

Martorul: Nu.

Președintele: Atunci, vă aducem la cunoștință că acuzatul Constantinescu ne-a confirmat că da. Cum vedeți dvs., ca decan și profesor universitar, această chestiune, ca acuzatul să țină ședințe în toiul nopții, în curtea facultății?

Ce ați spune dvs., dle. Decan, să vedeți că ies din această curte la miez de noapte, trecând pe sub firma facultății teologice, fel de fel de oameni, unii chiar certați cu justiția, comuniști condamnați și recunoscuți?

În mișcarea antifascistă de partid pot veni să-și explice ideologia chiar comuniștii, ne-a spus acuzatul Constantinescu-Iași, adică tocmai aceia care sunt contra religiei? Prestigiul facultății nu este atins? Ați face bine să ștergeți de pe firmă antetul de facultatea de teologie.

Martorul: Cred că această întrebare atinge chiar fondul procesului. Este desigur incompatibilitate între comunism și facultate. Dar dvs., dle. Președinte, veți constata dacă Constantinescu-Iași a fost comunist sau antifascist?

Președintele: Știm noi lucrul acesta. Dar repet, acuzatul ne-a spus că la aceste ședințe din curtea facultății de teologie au luat parte chiar comuniști, ca să-și aplice ideologia.

Martorul: Dacă astfel s-au petrecut faptele, atunci evident prestigiul facultății a suferit.

Președintele: Am spus toate aceste adevăruri pentru că le-a recunoscut chiar acuzatul. Am aflat acum că la aceste ședințe se vorbea și contra războiului. Dvs., ca decan, admiteți astfel de propagandă în masele inculte ale poporului, în momentul când se face la noi în țară legătura sufletească după sfânta Unire?

Martorul: Chiar din întrebările dvs. ajungem la convingerea că războiul e necesar. Dacă o națiune nu s-ar pregăti pentru război, ar fi o crimă față de propria viață.

Președintele: Ați luat la cunoștință de cele ce se petreceau în locuința lui Constantinescu-Iași, din curtea facultății. Acum, dacă o mișcare politică propagă în masele inculte lupta contra războiului, este o astfel de propagandă justificată legal sau subversiv?

Martorul: Chestiunea este delicată. Nu cunosc nici un text de lege care să interzică această propagandă. Poporul român nu a făcut niciodată război agresiv. Eu, personal, n-aș îndrăzni să mă duc în mijlocul poporului român să fac astfel de propagandă.

Președintele: Este permis unui cap pregătit să facă această propagandă, dacă vreți să admitem, dar s-a dovedit că mișcarea antifascistă dă instrucții să se facă o astfel de propagandă în masele inculte, tocmai elementelor compromise. Poate să facă acest lucru un profesor universitar, cum e cazul lui Constantinescu-Iași? Nu și-a asumat acesta cel puțin responsabilitatea morală?

Martorul: Chiar dacă noi, ca intelectuali, putem ajunge prin studii la orice convingere, războiul este totuși o dureroasă necesitate și datoria oricărei națiuni este să se pregătească. Repet, personal, n-aș îndrăzni să mă cobor în mase să fac o propagandă contra războiului.

Președintele: Sunt studenți aderenți la diferite mișcări politice. Sunt și unii care nu fac politică, cum ați spus dvs., studenți antifasciști sunt în facultate?

Martorul: La facultatea noastră nu există, dar dacă ar fi doi-trei față de numărul covârșitor de mare și restul de studenți cu ideal național și creștin, n-ar însemna nimic.

Președintele: Este legal sau subversiv scopul mișcării antifasciste când în programul său este lupta pregătirii tineretului ca educație națională, religioasă și premilitară? Cum vezi dta. lupta aceasta legitimă? Această pregătire este pusă sub ocrotirea Suveranului țării. Începe de la vârsta de 7 ani, cu străjeri, cercetași și premilitari, [până] la 18 ani.

Martorul: Eu găsesc folositoare și pentru suflet și pentru trup această pregătire premilitară.

Președintele: Această ideologie cu propaganda aplicată vine în contradicție cu legile țării?

Martorul: Din moment ce o face, trebuie să se respecte. Cetățenii pot critica legile, dar sunt datori să li se supună.

Președintele: Bine. La ce rezultate ar ajunge această critică în masele naționale, fiind făcută de oameni compromiși?

Martorul: Adventiștii, de exemplu, au înscris în programul lor să nu depună jurământ în armată și totuși îl depun. Una este discuție, alta este executarea.

Președintele: Este moral și legal ca un profesor universitar să propage și să introducă îndoială contra instituțiilor și să aducă greutate țării și neamului? Nu e de datoria unui profesor universitar să sădească în acest tineret un elan patriotic? Noi, din cauza unei propagande potrivnice, ducem acest tineret la educație patriotică, cu poliția. Iată rezultatele.

Martorul: Eu condamn această acțiune politică și repet, pentru a treia oară, că n-aș îndrăzni s-o fac niciodată.

Președintele: Cum priviți dvs. că cel care conduce o astfel de mișcare este un profesor universitar de la teologie, care ține ședințe chiar în localul facultății?

Martorul: Este o chestiune delicată. Noi am tras consecințele. Dacă am fi avut dovezi că Constantinescu-Iași ar fi ateu, le aplicam.

Comisarul regal: Constantinescu-Iași este membru în executiva ITE din Franța²⁰², care luptă împotriva «opiumului religiei».

Președintele: Este o incompatibilitate între calitatea de profesor universitar la facultatea de teologie și această luptă? În Franța, Constantinescu-Iași a luat parte la această luptă?

Martorul: Nu știu.

Apărarea: Mișcarea antifascistă este pentru națiune sau contra ei?

Martorul: În fața poporului, vă spun că n-aș îndrăzni să fac propagandă antirăzboinică.

Apărarea: În educația pe care o faceți studenților, faceți o distincție între un război ofensiv și defensiv?

²⁰² I.T.E. era acronimul de la *Internationale des Travailleurs de l'Enseignement*, adică *Internaționala Muncitorilor din Învățământ*, organizație franceză de sorginte comunistă, din a cărei conducere P. Constantinescu-Iași făcea parte și ale cărei filiale din România el le înființase (A. Cioroianu, *op. cit.*, pp. 139-140).

Martorul: Eu sunt un democrat sincer. Potrivit acestei concepții, care nu exclude postulatul național, el poate fi rezolvat în cadrul unui partid democrat-național, cum e partidul din care fac parte (liberal-creștin). La noi, democrația nu a fost reală, ci demagogie. Nu suntem o țară democratică și este o nepotrivire între Constituția noastră care este la înălțimea celei din Belgia și practica politică de la noi.

Trebuie să se găsească cineva în această țară să lupte ca poporul nostru să ajungă la nivelul Constituției și consider că acțiunea Frontului constituțional ducea această luptă.

Apărarea: Dar partidul din care face parte martorul crede că cenzura și starea de asediu trebuie să dăinuiască?

Martorul: Nu. Pentru că convingerea mea este că o țară nu trebuie condusă veșnic cu cenzură și stare de asediu. Sunt însă legale și mă supun.

Apărarea: Dar în Franța, antifasciștii sunt legali?

Martorul: Da, acolo este și partidul comunist, pentru că sunt și anarhiști, și teroriști comuniști.

Apărarea: Pătura de jos dă cel mai mare procent de morți într-un război?

Președintele: Întrebați, vă rog, și ce anume națiuni au procentul cel mai mare de spioni, dezertorii și trădătorii în război?

Martorul: E natural ca țărani și muncitorii la noi în țară să dea un procent mai mare de morți în război, pentru că ei formează 80% din populație.

Ședința se suspendă”²⁰³.

Nu la fel de ambiguu s-a exprimat ca martor al Apărării, preotul Dumitru Popescu-Moșoaia, profesor de Catehetică și Liturgică:

Apărarea: În tot timpul, ca atitudine, prof. Constantinescu-Iași s-a ținut în facultate în strictă activitate profesorală?

Martorul: Profesorul și-a făcut datoria din punct de vedere științific și n-am aflat că ar fi făcut propagandă printre studenți.

Apărarea: De ce simpatie se bucură în mijlocul studenților?

Martorul: De toată simpatia de care ne bucurăm și noi.

²⁰³ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 5, ff. 132-135. Aceste consemnări se regăsesc în dosarul penal al lui P. Constantinescu-Iași sub forma unor dări de seamă asupra dezbaterilor procesului, care nu întotdeauna reproduceau cu fidelitate afirmațiile făcute în fața instanței, deoarece în multe situații sunt doar relatări.

Președintele: Crede martorul că este de demnitatea unui profesor universitar la teologie să facă parte din comitete străine din care fac parte și oameni care sunt atei?

Martorul: Mi-am făcut studiile în străinătate. Am văzut o societate în care era [Henry] Barbusse. Am luat parte la întrunire. S-au bătut în sală cei care erau pentru și contra războiului și atunci am fugit.

Președintele: Ce se vorbea în acea sală, unde era și Barbusse?

Martorul: Contra războiului.

Președintele: Și ce părere ați avut dvs.?

Martorul: După doctrina creștină, sunt contra războiului. Când e vorba de constituirea unei națiuni și vine alta să o distrugă, atunci sunt pentru război. Admit războiul de apărare.

Președintele: Cine este îndreptățit să califice războiul defensiv sau agresiv?

Martorul: Depinde de propagandist.

Președintele: Dacă se declară război ce facem?

Martorul: Mergem la război. Bunii patrioți nu se pot opune contra războiului.

Președintele: Propaganda contra războiului se face de nepregătiți [sic!] în mase de către antifasciști. E permis?

Martorul: Nu e permis.

Președintele: Este de demnitatea unui profesor teolog ca să fie în capul unei organizații și să primească oameni fără credință?

Martorul: Dacă face parte dintr-o societate recunoscută ateistă, desigur că-i admis!

Președintele: Onoratul dumatile coleg, Constantinescu-Iași, este membru în executiva ITE din Franța, unde luptă contra credinței.

Martorul: În Franța, nu este admis acest lucru. În Franța, pentru omul care cugetă, nu este ateism. Este însă un ateism bisericesc contra catolicilor.

Președintele: Să se citească pasajii din statutele ITE-ului, pentru că martorul nu mă înțelege. În Franța, sunt...²⁰⁴ în această societate, dintre care își spun «fără Dumnezeu».

Comisarul regal: ITE simbolizează lupta contra «opiumului religiei». Sunt instrucțiuni venite din Franța, spre a le aplica Constantinescu-Iași în România.

²⁰⁴ Așa este în document.

În Spania, Frontul popular antifascist a dat foc la biserică. Iată rezultatul acțiunii ITE, preacucernice părinte”²⁰⁵.

În ziua de 19 martie 1936 a fost audiat ca martor profesorul Cicerone Iordăchescu, profesor de Patrologie: „Martorul face un istoric al înființării facultății de teologie și a condițiilor în care a fost numit profesor, arătând că numirea profesorului Constantinescu-Iași a întâmpinat chiar de la început o opoziție, întrucât a fost cunoscut ca ateu și că având anumite păreri politice. Spune că n-a auzit ca în facultate profesorul Constantinescu-Iași să fi propagat idei; în afară «a făcut ce știe lumea». I s-au mai părut suspecte oarecari călătorii în străinătate ale profesorului Constantinescu-Iași, întrucât avea o leafă destul de redusă și greutatea familiare.

Apărarea: Știe martorul că la facultatea de teologie mai sunt profesori care fac politică și mai știe că profesorul Savin agită studenții împotriva prof. Constantinescu-Iași?

Martorul: Prof. Savin a scris articole foarte judicioase. Spune apoi că găsește că prof. Constantinescu-Iași este vinovat că și-a publicat articolele în chestiuni politice într-o «anumită presă».

Apărarea: Dar, într-un regim democratic, exprimarea părerilor este liberă!

Martorul: Noi avem un regim democratic cu tendințe centrifugale. Democrația e simpatcă, dar așa cum o înțeleg eu, nu cum o înțelege anumita presă.

Martorul arată apoi că informațiile și le-a luat din rapoartele secrete ale poliției apărute în presă”²⁰⁶.

Un alt martor cheie în proces a fost prof. I. Gh. Savin, care a expus „un istoric al faptelor din cariera prof. Constantinescu-Iași, care l-au făcut ca activitatea acestuia să-i pară suspectă. În ce privește intervenția facultății pe lângă Corpul 3 Armată, făcută odată cu arestarea prof. Constantinescu-Iași ca să accelereze cursul justiției, spune că chiar el a formulat fondul intervenției și a semnat procesul-verbal prin care se stabilea intervenția. Crede că decanul a depășit oarecum rolul său în redactarea adresei către Corpul 3 Armată.

²⁰⁵ *Ibidem*, ff. 136-137.

²⁰⁶ *Ibidem*, f. 161. Probabil face referire la articolele apărute în ziarul „Universul”.

Apărarea: Cum se explică că martorul a semnat și el procesul-verbal prin care se cerea eliberarea prof. Constantinescu-Iași, când spune că încă de acum trei ani îl bănuia pe Constantinescu-Iași?

Martorul: N-am impietat asupra justiției. Considerăm că e vorba doar ca să știm dacă trebuie să punem un suplinitor la catedră sau nu. De altfel, recunosc, că am putut semna procesul-verbal fără să-l fi citit.

Aduce apoi acuzații lui Constantinescu-Iași în legătură cu activitatea sa profesorală.

În continuare, martorul arată că i s-a spus de către un preot, anume Colța, cum că cu ocazia primului termen al procesului antifasciștilor, un grup de comuniști a făcut o manifestație de simpatie profesorului Constantinescu-Iași.

Apărarea: De unde știți că erau comuniști?

Martorul: Pentru că erau printre dâșii și evrei și după mine iudaismul se confundă comunismul. Martorul arată apoi că face politica național-creștină.

Martorul relatează un incident electoral în comuna Vorniceni, când ar fi fost atacat de adversari în frunte cu un oarecare Duca și un măcelar evreu.

Întrebat dacă admite violența împotriva cetățenilor evrei, martorul răspunde că condamnă violențele, contestă însă că partidul național-creștin s-ar fi dat la asemenea acte²⁰⁷.

Următorii martori au fost mai vehemenți. Valeriu Iordăchescu, profesor de Teologie Morală, „citat ca informator de către acuzare”, a relatat despre modul în care senatul universitar a protestat împotriva suspendării lui Constantinescu-Iași. Conform consemnării de la proces, aflăm că pe „martor îl interesa mai puțin legalitatea acestei suspendări, decât dacă, într-adevăr, Constantinescu-Iași are sentimente comuniste, deoarece le consideră în dezacord cu situația de profesor universitar la facultatea de teologie”²⁰⁸.

Un alt martor, profesorul Constantin N. Tomescu, a afirmat că inculpatul „a căutat să introducă în sufletele analfabeților de țară otrava comunismului”, că „antifasciștii acționează împreună cu comuniștii și nici un partid din țara românească nu are în programele lor introducerea fascismului, astfel că antifasciștii la noi în țară nu au cu cine lupta, decât

²⁰⁷ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 5, ff. 161-162.

²⁰⁸ *Ibidem*, f. 157.

sub această mască să poată servi intereselor comunismului”. A mai adăugat că în mediul teologic circulă zvonul că patriarhul Miron Cristea s-ar fi exprimat că atâta timp cât la Chișinău este un profesor comunist, el nu va hirotoni absolvenții facultății în cauză și dacă „poliția și Siguranța nu ar fi descoperit această chestiune, peste un an, doi, n-am fi putut prevedea unde ar fi ajuns țara întreagă”²⁰⁹.

În replică, apărarea cerea o confruntare între profesorul C. N. Tomescu și decanul N. Popescu-Prahova. Prof. Tomescu continuă cu acuzațiile, conform cărora cazul Constantinescu–Iași poate fi comparat cu al unui ofițer, comandant de unitate, care are mentalitate antimilitaristă. Mai afirmă că Sfântul Sinod a fost indus în eroare, deoarece a girat numirea unui profesor la Teologie care „luptă contra credinței”. Apoi, comisarul regal îl întreabă pe prof. Tomescu ce simbolizează zvastica, emblema Partidului Național Creștin, al cărui membru este. Conform însemnărilor nu știm dacă prof. C. N. Tomescu a răspuns.

În timpul audierii prof. Tomescu, decanul Popescu-Prahova a protestat asupra felului în care i-a fost interpretată în presă depoziția, cerând „să se ia note stenografice sau note precise pentru ca cei ofenșați să aibă cu ce să se apere”. A mai cerut ca „secretele facultății să nu fie aduse în discuție publică”. De fapt, solicita chiar o confruntare cu profesorul C. N. Tomescu, admisă de instanță, în urma căreia se va afla despre conflictele care mocneau în corpul profesoral de la Facultatea de Teologie din Chișinău și care se datorau mai ales cazului Constantinescu-Iași:

„Prof. Popescu-Prahova spune că o parte din presă a redat greșit depoziția d-sale. E anterioară și protestează împotriva acestui fapt. S-a spus chiar că ar fi zis că admite ca un comunist și ateu să fie profesor al facultății de teologie.

Președintele: Aveți confirmarea mea că nu ați spus așa ceva.

Popescu-Prahova: Am vrut să evit ca viața facultății de teologie să fie adusă aici, pentru că nu admit ca facultatea să fie târâtă în noroi așa cum a fost târâtă. Aici nu este locul să se discute cum se dau tezele la facultate. Protestez că s-a vorbit așa ceva în fața Consiliului, provocându-se ilaritatea asistenței. Ca decan afirm pe conștiință și în fața jurământului ce am depus, că profesorii facultății și-au făcut datoria. Nu numai dta., toți profesorii au dovedit sentimentul național. Toți profesorii au ținut conferințe în toate părțile. Prof. Constantinescu-Iași nu a ținut numai o

²⁰⁹ *Ibidem*, ff. 4-4v.

conferință la facultate și a ținut mai multe conferințe la Universitate. Vreau să nu mai rămână nicio umbră aruncată asupra facultății de teologie, care în condițiuni grele și-a făcut datoria. Nu fac insinuări, dar când am primit convocarea, am fost surprins. N-am crezut că chestiuni de competența facultății vor veni în fața Consiliului de Război.

Președintele: Nu puteam opri.

Popescu-Prahova: Și divergența între decan și unii profesori în acest conflict ar fi trebuit să fie vidate de către Consiliul facultății și nu în fața Consiliului de Război.

Comisar regal: Aceasta nu mai e confruntare.

Popescu-Prahova: Aud acum lucrurile pe care le-am auzit alergând de 2-3 luni pe străzile Chișinăului și Iașului. Se spune că aș fi depășit mandatul facultății. Prof. Tomescu ar fi spus că un general ar fi declarat că facultatea trebuie aruncată în aer cu dinamită. Voi spune adevărul. Voi spune totul în privința intervenției. E penibil pentru mine, fiindcă asemenea lucruri ar fi trebuit să se discute numai la facultate. Când un profesor a fost acuzat și aruncat în închisoare, era elementar să convoc consiliul facultății. S-a redactat un proces-verbal, prin care se hotăra că, «având în vedere de a aranja situația catedrei ocupate de prof. Constantinescu-Iași, să se intervină pentru punerea sa în libertate sau accelerarea instrucției».

S-a mai scris într-un ziar din Capitală cum că doi profesori n-au aderat la protest. În loc să se vorbească în consiliul profesoral, se vorbea pe stradă.

Prof. Tomescu a făcut aluzie la o adresă-răspuns a generalului [Petre] Cănciulescu, comandantul Corpului de Armată, răspuns la adresa facultății. Până acum n-am comunicat nimănui, deoarece purta mențiunea «personal-confidențial». Acum, însă, vă rog să-mi dați voie s-o citesc pentru a arăta că generalul Cănciulescu nu avea despre facultatea de teologie părerea atribuită de prof. Tomescu.

Președintele: Vă rog să-mi dați voie s-o citesc eu întâi și apoi să vedem întrucât interesează dezbaterile. După ce citește, președintele spune că scrisoarea în întregime nu interesează, întrucât generalul nu spune acolo decât că va întreba forurile competente și apoi va decide.

Prof. Tomescu: Nu a fost vorbă de generalul Cănciulescu. Eu am spus că vorbea un domn general.

Dl. Popescu-Prahova: S-a mai pus chestiunea intervenției senatului universitar, spunându-se că eu aș fi invocat drepturi de liberă cugetare. S-a făcut șah la decanul facultății.

În concluzie, dl. Decan repetă că regretă infinit de mult că asemenea fapte s-au putut petrece în fața Consiliului.

Comisar regal: Dl. Decan nu e chemat să califice faptele.

Președintele: Consiliul nu putea face altfel. Eu administrez o justiție. Nu vreau decât să fiu nepărtinitor.

Ședința s-a ridicat la ora 9²¹⁰.

Intervenția decanului nu a rămas „netaxată” de preopinienții din zona dreptei politice. În „Țara noastră”, gestul lui Popescu-Prahova a fost considerat „o pledoarie scandaloasă în favoarea profesorului ateu și comunist, menținut la catedră printr-o nu mai puțin scandaloasă îngăduință”²¹¹.

Un alt martor audiat a fost Toma Bulat, profesor de Istoria Bisericii. Conform notelor luate la proces, acesta susținea că nu are informații despre acțiunile inculpatului în timpul călătoriilor din străinătate, adăugând că „democrația trebuie să meargă pe drumul drept și să se păzească de obscurantismul de dreapta și anarhismul de stânga”. De asemenea, îl acuza pe inculpat pentru faptul că, „în curtea facultății veneau multe persoane dubioase, care nu aveau nimic comun cu această instituție. Cunoaște comitetul opiumului religiei de la Paris din care face parte acuzatul și declară că acesta nu cadrează cu situațiunea lui de profesor de teologie”²¹².

Ultima ședință a procesului a fost în seara zilei de 29 martie, a doua zi urmând să se pronunțe sentința. Astfel, prin Sentința nr. 141 din 30 martie 1936 a Consiliului de Război al Corpului 3 Armată din Chișinău, Constantinescu-Iași a fost condamnat la 2 ani și 6 luni închisoare, 50.000 lei amendă și 10 ani interdicție. La fel au primit alți trei inculpați din lot (Diner Etea - avocat, Brașoveanu Mihail - inspector zootehnist, Rabinovici Feiga - profesoară secundară), unul la 2 ani (David Faerstein), altul la 3 luni (Zoltur Grigore - inginer agronom), restul fiind achitați (Rosenberg Paulina și Derevici Ipolit)²¹³.

²¹⁰ *Ibidem*, ff. 162-163.

²¹¹ „Țara noastră”, nr. 1113, 20 martie 1936.

²¹² A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 5, ff. 5-5v.

²¹³ *Ibidem*, f. 54.

Poziția Bisericii

Încă din timpul procesului, Biserica s-a sesizat în vederea formulării unei poziții publice și a rezolvării cazului, probabil și în urma solicitării publice făcute de către prof. Savin. Astfel, în ședința Sfântului Sinod din 16 martie 1936, însuși patriarhul Miron Cristea a cerut discutarea acestei probleme. După o analiză, Arhiepiscopul Veniamin Ploeșteanul era de părere că „Sf. Sinod nu poate rămâne indiferent față de cazul prof. Constantinescu-Iași, comunist, care se judecă acum la Chișinău. Din depunerile profesorilor colegi și a diferitelor persoane de seamă din Basarabia se vede mediul care este la acea facultate”. În consecință, același arhiepiscop propunea „a se interveni către autoritățile în drept spre a se lua măsuri ca să se desființeze cuibul comunist de la acea facultate, căci e o rușine ca la o facultate de Teologie ortodoxă să funcționeze profesori comuniști”²¹⁴.

Problema fiind considerată „urgentă” de către membrii sinodali, în urma discuțiilor, s-a hotărât: „1. Sfântul Sinod nu poate admite ca la o Facultate de Teologie să funcționeze un profesor cu idei comuniste. 2. Biroul va face intervențiuni la forurile în drept pentru a demite de la catedră pe profesorul Constantinescu-Iași. Faptul acesta se va comunica și Mitropoliei Chișinăului”²¹⁵.

În ședința din 1 mai 1936, chestiunea este reluată în Sinod prin discutarea raportului înaintat de decanul Popescu-Prahova asupra aspectului legat de propagarea ideilor comuniste de către profesorul Constantinescu-Iași în cadrul Facultății de Teologie din Chișinău. Decanul susținea că profesorul în cauză nu propagase ideologia comunistă, așa cum se încercase la proces să se susțină. Din acest motiv, Sinodul a decis să solicite „organelor legale” dosarul procesului, „spre a se vedea depozițiile tuturor profesorilor”²¹⁶.

²¹⁴ „Biserica Ortodoxă Română, Supliment-Ședințele Sfântului Sinod”, 1936, p. 27.

²¹⁵ A.N.M.B., fond Sfântul Sinod, dosar 6/1936, ff. 1-2; *Biserica Ortodoxă Română*, Supliment, 1936, pp. 27-28. Informația a fost făcută publică, după ce, în urma deciziei sinodale, la Ministerul Instrucțiunii ajunsese o adresă din partea conducerii bisericești, prin care se solicita excluderea lui Constantinescu-Iași din învățământul teologic, la cererea expresă a patriarhului Miron Cristea („Țara noastră”, an XV, nr. 1130, 10 aprilie 1936).

²¹⁶ „Biserica Ortodoxă Română, Supliment...”, 1936, p. 41.

Dosarul a fost solicitat la Ministerul Apărării Naționale, însă, în adresa de răspuns, din 23 iunie 1936, s-a precizat că acesta urma să fie trimis după definitivarea recursului solicitat de către condamnat la Curtea Superioară de Justiție Militară²¹⁷.

Cazul a fost finalizat abia în ședința Sfântului Sinod din 2 aprilie 1937, după cum se comunica Ministerului Instrucțiunii într-o adresă: „Întrucât facultățile de teologie n-au nicio legătură cu Biserica, Sf. Sinod se vede pus în imposibilitatea de a lua vreo măsură împotriva profesorilor de teologie care susțin și propagă idei anarhice”²¹⁸.

Tot în anul 1936, determinați de același context, cazul Constantinescu-Iași și începerea războiului civil din Spania, mai mulți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române au condamnat comunismul. La 22 septembrie 1936, ierarhii Mitropoliei Ardealului, adică Episcopii Nicolae Colan al Clujului, Andrei Magieru al Aradului, Nicolae Popovici al Oradiei și Vasile Lăzărescu al Caransebeșului, în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan, lansau o pastorală prin care se arăta adevărata față a comunismului, ca factor distructiv la adresa civilizației creștine și ca o amenințare directă pentru mântuirea spirituală a omului²¹⁹.

După eliberare

După condamnare, Constantinescu-Iași este încarcerat la închisoarea Doftana, alături de alți comuniști. În perioada detenției primește ajutoare financiare de la profesori din Paris și Brno, activează în „Comitetul antifascist” din închisoare, prin susținerea unor conferințe și prin educație marxistă, și organizează biblioteca (2000 volume). În vara anului 1937 inițiază un demers de eliberare din motive de sănătate, apelând inclusiv la mai-vechile sale cunoștințe din mediul universitar și politic, care să gireze acțiunea. Se adresează rectorului Traian Bratu de la Iași, cunoscut simpatizant de stânga, și decanului Popescu-Prahova²²⁰.

Abia pe 14 decembrie 1938 este eliberat condiționat. Se stabilește la București, cu „domiciliu fixat” într-o locuință de pe Calea Victoriei. Primește un sprijin financiar lunar de la ministrul M. Ralea. Un an mai

²¹⁷ A.N.M.B., fond Sfântul Sinod, dosar 5/1936, f. 4.

²¹⁸ *Ibidem*, dosar 8/1937, f. 2.

²¹⁹ A se vedea textul pastoralei în „Telegraful Român”, nr. 40, 27 septembrie 1936.

²²⁰ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 5, ff. 392-393, 447, 448, 514.

târziu, ajunge profesor de limba română pentru personalul superior al Legației sovietice din București. Încă din noiembrie 1939 cere reabilitarea în justiție, procesul judecându-se la Tribunalul Militar Galați, însă fără a primi o sentință favorabilă. Se întâlnește frecvent cu amicii săi politici, sperând la o schimbare de regim în România, prin instaurarea comunismului²²¹.

În urma condamnării penale, prin Decretul - Regal nr. 418 din 6 februarie 1937, Constantinescu-Iași a fost „exclus din corpul didactic universitar”. Ulterior, Ministerul Instrucțiunii va formula recurs la decizia Curții de Apel din Chișinău, considerând-o „fără obiect și fără interes” după condamnare și excluderea din învățământ²²².

Recursul Ministerului Instrucțiunii a fost judecat la Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția a IV-a, abia în 1943. Prin Decizia nr. 1202 din 22 noiembrie 1943, recursul a fost respins, menținându-se astfel hotărârea Curții de Apel din Chișinău. Față de acestea, Constantinescu-Iași va solicita o măsură reparatorie, prin acordarea salariului pe perioada suspendării, 1 ianuarie 1935-6 februarie 1937, adică până la excluderea din învățământ.

Totuși, prin Avizul nr. 111 din 11 februarie 1944, Contenciosul din Ministerul Culturii Naționale și Cultelor a respins solicitarea. Însă, la 18 februarie 1944, ministrul Ioan Petrovici a pus următoarea rezoluție: „Mă unesc cu avizul majorității. Se aprobă plata salariului de la data suspendării și până la 31 octombrie 1936”, adică până la data când Curtea Superioară de Justiție Militară a declarat ca neîntemeiat recursul lui Constantinescu-Iași la sentința de condamnare penală de la Chișinău²²³.

În contextul cedării Uniunii Sovietice a celor două provincii istorice, Basarabia și Bucovina de Nord, Constantinescu-Iași a fost reținut în noaptea de 7 spre 8 iulie 1940, apoi trimis în lagărul de la Miercurea-Ciuc, respectiv la Caracal. Din cauza unor complicații medicale, în februarie 1941 este mutat la Spitalul *Filantropia* din București, sub pază

²²¹ *Ibidem*, ff. 460, 467, 486, 487, 488-488v; *Ibidem*, vol. 7/5250, f. 3; *Ibidem*, vol. 7/5036, f. 43; *Ibidem*, dosar 121.694, f. 8. Pedepsa expira la 28 aprilie 1939, motiv pentru care până la această dată este „ținut în strictă supraveghere” de către Siguranță (*Ibidem*). Mihai Ralea a fost ministrul Muncii în cele șapte guverne care s-au succedat la conducerea României în perioada martie 1938-iulie 1940.

²²² *Ibidem*, dosar 7, vol. 6, ff. 27-27v, 67-68. Textul decretului a fost semnat și înaintat regelui de către Dr. Constantin Angelescu, ministrul Educației.

²²³ *Ibidem*, ff. 51-56.

severă. Revine în lagăr, dar în iunie 1941 este internat din nou la Spitalul Colentina. Se refăce, iar la 14 noiembrie 1941 este eliberat cu domiciliul din Calea Victoriei din Capitală. În martie 1942 este mobilizat pe front, la o unitate militară aflată în Crimeea, la Simferopol. În august 1942 este internat într-un spital de campanie, apoi primește un concediu medical de 120 zile. În decembrie 1942 se internează în Spitalul „Regina Elisabeta” din București, unde este declarat „inapt pentru serviciul militar”. O lună mai târziu este lăsat la vatră. Chiar dacă are un domiciliu obligatoriu în București, se întâlnește des cu fostul ministru Dr. C. Angelescu²²⁴.

Sub libertatea adusă de sovietici

La 15 ianuarie 1944, în „Gazzete de Lausanne” apărea un articol cu titlul *Val de agitație comunistă în România*. În articol se vorbește despre profesorul Petre Constantinescu Iași, „profesor la Facultatea de Teologie”, că ar fi lider al Partidului Comunist din România și că desfășoară „o nouă activitate, primind mai mulți emisari clandestini”. Totodată, se face referire la o grupare comunistă înarmată și dotată cu tehnică de comunicare, aflată în Delta Dunării, care ar fi fost anihilată de către autoritățile statului. Alături de aceste aspecte mai sunt menționate încă două, care nu au nicio legătură între ele, anume că autoritățile statului ar fi descoperit „o asociație comunistă de tineri aparținând celor mai bune familii” și că ministerele încep să se pregătească de o evacuare²²⁵.

Articolul nu aduce în atenție neapărat informații noi, cât mai ales transmite niște mesaje. Se vorbește despre faptul că Partidul Comunist din România luptă împotriva regimului antonescian, probabil ca singura forță politică care își asumă așa ceva, se vehiculează un posibil lider și că, din convingeri ideologice, la această luptă se raliază inclusiv tineri din alte pături sociale, toate într-un context tot mai nefavorabil, ca urmare a situației de pe front. Un alt aspect care trebuie subliniat este că liderul politic provine din mediul intelectualității, fiind profesor la o facultate de Teologie.

²²⁴ *Ibidem*, vol. 1/6087, f. 6; *Ibidem*, vol. 5, ff. 494, 504, 525, 578, 604; *Ibidem*, vol. 7/5250, ff. 14, 22; Idem, fond Colecția 53, dosar C/156, vol. 1, f. 113. În Crimeea fusese internat deoarece suferea de tabes (*Ibidem*).

²²⁵ Idem, fond Colecția 95, dosar 7, vol. 7/5036, f. 200.

Pe scurt, prin acest articol, publicat probabil la inspirația sovieticilor, se transmite faptul că ideea comunistă poate fi îmbrățișată și de intelectuali, inclusiv din medii care până atunci păreau incompatibile.

În această cheie se poate spune că instituția Bisericii trebuia să se înhame la instalarea comunismului acolo unde trupele Armatei Roșii ajungeau în ofensiva lor contra Wehrmacht-ului, după cum în Uniunea Sovietică deja se întâmpla (schimbarea de atitudine a lui Stalin din septembrie 1943). Practic, era livrată o idee comunistă mai blândă și mai tolerantă față de cum fusese cunoscută aceasta în perioada interbelică.

Indicarea numelui lui Constantinescu-Iași nu era întâmplătoare, deoarece el trebuia recunoscut ca reprezentant din partea partidului comunist în negocierile ce urma să le ducă cu reprezentanții partidelor istorice, în special cu Iuliu Maniu, în scopul formării unui „bloc democratic”²²⁶. În primăvara anului 1944 fusese mandatat de conducerea Partidului Comunist Român să poarte negocieri cu Partidele Național Țărănist și Național-Liberal, în scopul încheierii unui front național democratic. Probabil din acest motiv, în martie 1944 în zona Moldovei circula zvonul că prof. Constantinescu-Iași urmează să conducă „un guvern simpatizant U.R.S.S.-ului”, după răsturnarea de la putere a lui Ion Antonescu.

Totuși, Constantinescu-Iași nu era liderul partidului comunist, ci doar al unei organizații apropiate, numită „Uniunea Patrioților”, care avea rolul de a atrage reprezentanți ai intelectualității la lupta antifascistă. Aceasta presupunea inclusiv gestionarea problemelor bisericești, care din toamna anului 1943 deveniseră chiar o prioritate prin schimbarea de atitudine din partea puterii sovietice. Întâmplător sau nu, în septembrie 1943, Constantinescu-Iași se mutase din locuința de pe Calea Victoriei, într-o casă (str. Mitropolit Grigorie, nr. 21) care aparținea preotului Constantin Burducea, parohul Bisericii „Progresul” din Capitală. Pr. C. Burducea fusese studentul lui Constantinescu-Iași la Facultatea de

²²⁶ *Ibidem*, f. 205. La aceste negocieri, Maniu a refuzat să discute cu M. Ralea, deoarece făcuse parte din guvernele carliste, motiv pentru care acesta din urmă se va apropia de Gh. Tătărescu, repudiat și el de către liderul țărănist (*Ibidem*, ff. 205-206). După 23 august 1944, când M. Ralea se va prezenta pe scena politică cu o grupare țărănistă apropiată PCR, va fi prezentat în ziarul „Dreptatea” ca un fost colaborator al Regelui Carol al II-lea și simpatizant al fascismului.

Teologie și își susținuse lucrarea de licență cu acesta²²⁷. Acum, după mai bine de zece ani, fostul student își reîntâlnea fostul profesor de la Chișinău, pe care îl ajuta, oferindu-i o locuință.

Ulterior, din cauza bombardamentelor Alianților asupra Bucureștiului, Constantinescu-Iași s-a refugiat la Brătulești-Cocioc, jud. Ilfov, localitatea natală a soției. Totuși, întâlnirile cu reprezentanții partidelor istorice și ai partidului comunist le are la București, unde merge frecvent²²⁸. „Multe din aceste întâlniri, potrivit amintirilor lui Constantinescu-Iași, le aveam în casa unui preot, care-mi fusese elev”²²⁹. Acest „fost elev” nu putea fi altul decât preotul Constantin Burducea, care locuia în cartierul Progresul, de la marginea Capitalei.

Totodată, conform informărilor de la Siguranță, Constantinescu-Iași ar fi încercat să-l convingă pe preot să adere la Partidul Comunist, însă, acesta din urmă ar fi refuzat, după cum susținea în declarația dată la Siguranță²³⁰. Probabil că oferta profesorului va fi fost una de colaborare într-o eventuală schimbare de regim politic și nu neapărat de aderare la comunism, după cum avea să se întâmple după 23 August.

Cum era de așteptat, după 23 august 1944, Constantinescu-Iași a revenit în învățământul universitar. La 19 octombrie 1944, mai mulți profesori universitari văzând că nici până la această dată prof. Constantinescu-Iași, „îndepărtat de mai mulți ani pentru ideile sale”, nu fusese reintegrat, cereau președintelui „grupului universitarilor democrați” „să se intervină locului în drept pentru reintegrarea sa imediată”. Cum Facultatea de Teologie de la Chișinău nu mai exista, se mai solicita numirea lui Constantinescu-Iași la Facultatea de Litere din București. Pe documentul olograf, președintele acestui „grup” pune rezoluția de trimitere către Ministerul Culturii pentru soluționare. Memoriul pare să fi fost scris de prof. C.I. Parhon și semnat de: Simion Stoilov, Iorgu Iordan, Gr.T. Popa, A. Oțetea, Al. Mironescu și alții²³¹.

Reintegrarea în învățământ s-a făcut tot printr-un decret-regal, al cărui concept a fost scris de însuși Constantinescu-Iași, la 29 noiembrie

²²⁷ A se vedea, Constantin P. Burducea, *Biserica episcopală din Buzău*, București, 1931, 100p.

²²⁸ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 5, ff. 615, 616, 624.

²²⁹ Acest episod era rememorat de Constantinescu-Iași după 30 de ani de la evenimente („Magazin istoric”, an VIII, nr. 8, august 1974, pp. 76-77).

²³⁰ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 7/5250, ff. 24-26.

²³¹ *Ibidem*, vol. 6, f. 75.

1944, având următorul text: „Dl. Profesor P. Constantinescu-Iași se reintegrează în învățământ cu toate drepturile câștigate și se încadrează, pe data publicării prezentului decret în Monitorul Oficial, ca profesor titular la catedra de Istoria artelor de la Facultatea de Litere și Filosofie din București, grupa A8bis, tip de salariu 18, în conformitate cu dispozițiunile decretului de amnistie nr. 1622 din 24 august 1944”²³².

Lecția de deschidere a cursului de Istoria Artei s-a făcut abia la 22 februarie 1945, în amfiteatrul Universității din București, în prezența rectorului Simion Stoilov, Constantinescu-Iași făcând o prezentare a conceptelor ideologice și a curentelor artei din Uniunea Sovietică²³³.

În plan politic, Constantinescu-Iași a continuat să activeze ca lider în Uniunea Patrioților (după 1946, Partidul Național Popular), organizație satelită a Partidului Comunist, care va participa la formarea guvernului condus de Petru Groza. Însuși Constantinescu-Iași va primi Ministerul Propagandei, în timp ce acolitul său politic, preotul Constantin Burducea, pe cel al Cultelor. Totodată, fostul profesor de la Chișinău va fi unul dintre artizanii adaptării relației Stat-Biserică în noul regim politic, aspecte pe care ne propunem să le analizăm într-un alt studiu.

Concluzii

Cazul Petre Constantinescu-Iași a fost unul cu totul aparte în epocă. Era pentru prima dată când un profesor universitar cu activitate comunistă era condamnat de către autoritățile române. Aceasta s-a întâmplat într-un context tot mai dificil pentru statul român, cu un guvern care înțelegea să gestioneze principalele probleme politice ale țării cu măsuri specifice stării de asediu, să țină sub control mișcările extremiste, comuniste și fascisto-naziste (nu atât de bine conturate) prin gesturi de mână forte, mai ales că asupra acestora se exercitau influențe externe, fie și în perioada negocierilor diplomatice care se duceau în România și U.R.S.S. De fapt, autoritățile române încercau să preîntâmpine un nou Tatarbunar, care se consumase în perioada contactelor româno-sovietice de la Viena. Însă, acum, mișcarea comunistă începuse să se profileze tot mai mult în mediul intelectual, chiar universitar, care genera o influență crescândă asupra

²³² *Ibidem*, f. 74; *Ibidem*, vol. 7/5036, f. 224 (cup din ziarul „Libertatea”, 29 noiembrie 1944); „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 282, 5 decembrie 1944, p. 7903.

²³³ A.N.I.C., fond Colecția 95, dosar 7, vol. 7/5036, ff. 229-229bis (cup din ziarul „Victoria”, 23 februarie 1945).

societății. Unul dintre actorii acestui joc politic periculos la adresa statului român a fost profesorul Constantinescu-Iași, care, uzând de poziția sa, a făcut tot posibilul ca lupta dusă pentru victoria comunismului, fie și sub masca antifascismului și a așa-zisei democrații, să capete rădăcini din cele mai adânci în rândurile intelectualității, profitând de afinitățile personale și alimentând inclusiv frustrările acumulate de reprezentanții partidelor politice de opoziție, dispuse să se angreneze într-un „front popular”, așa cum se înfiripase în alte țări europene, precum Spania sau Franța.

Poate că pericolul reprezentat de Constantinescu-Iași pentru intelectualitate și mediul teologic nu ar fi fost atât de mare, dacă nu era profesor la o facultate de Teologie. Postura sa universitară implica două aspecte. Primul, acela că, deși avea convingeri ateo-comuniste, era titularul unei catedre la o facultate de teologie, lucru de neînțeles pentru teologii români dintre care unii s-au poziționat, mai ales după baricada extremei politice opuse, cum a fost în cazul lui Ion Gh. Savin sau a lui Constantin N. Tomescu. De altfel, după 1944, aceștia vor cunoaște închisorile comuniste, probabil ca o răzbunare pentru prestația lor politică din perioada interbelică.

Al doilea aspect este legat de momentul în care a apărut scandalul generat de cazul său, adică într-o perioadă în care internaționalismul comunist își rafina strategia propagandistică în raport cu lumea occidentală pe dimensiunea religioasă. Concret, în această perioadă se face tot mai mult loc ideii că la origine creștinismul a fost tot un comunism, dar că, în evoluția sa istorică, acesta s-a denaturat într-o formă de „exploatare a omului de către om”²³⁴. Teza aceasta era atât de propagată în mediile occidentale, încât apăruseră și cărți și chiar inițiative politice, precum cea din Franța, unde se căuta o împăcare a comunismului cu creștinismul catolic (acțiunea lui Maurice Thorez)²³⁵. Altfel spus, prin poziția sa de universitar în mediul teologic, Constantinescu-Iași reușise ceea ce se dorea și în Occident. Teza va fi scoasă de la naftalină de către însuși Constantinescu-Iași, începând cu anul 1944, când acesta va lansa ideea colaborării „firești” dintre Partidul comunist și Biserica Ortodoxă Română în noul context politic determinat de „eliberarea sovietică”.

²³⁴ Nicodim Ioniță, *A fost Biserica primară comunistă?*, în „Misionarul”, an VII, ianuarie 1935, nr. 1, Chișinău, pp. 40-49.

²³⁵ A se vedea în *Ibidem*, an IX, septembrie 1937, nr. 9, pp. 502-507.

Un aspect care mai trebuie subliniat este legat de modul în care instituțiile românești l-au perceput pe Constantinescu-Iași și de modul în care s-au raportat la acesta, vizavi de lupta sa politică. Am văzut că afinitățile personale, conjugate cu prietenii politice, au făcut posibilă numirea lui la Facultatea de Teologie, cu toate că Siguranța informa periodic asupra activității sale politice. Mai apoi, când autoritățile statului român au decis că trebuie să pună punct acestei probleme politice, Constantinescu-Iași a uzat de poziția sa universitară și a devenit un actor public al luptei ideologice, pozând în victimă politică, cu sprijinul nemijlocit al „intelectualilor democrați” din Occident, aceiași care protestau pentru orice nedreptate făcută celor care luptau pentru victoria comunismului.

În fond, victima întregului scandal a fost Biserica, instituția care nu reușise să se impună în preîntâmpinarea acestei probleme, din cauza mecanismelor instituționale controlate de stat.